

Leerplan

Beeldende kunst en vormgeving

VONK VERENIGING ONDERWIJS
KUNST EN CULTUUR

leerplan voor onderwijs in beeldende kunst en vormgeving

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Introductie	5
Toelichting op het cirkelmodel	8
Cirkelmodel	9
Scharniertekst: naar een leerplan voor onderwijs in de beeldende vakken	10
Introductie tot de Eefjes	14
Samenvatting van de Eefjes	16
Eefjes	17
De beeldende ontwikkeling van Eefje	27
De vier ontwikkelingsfasen	28
Begrippenlijst	43
Zijlijnstukken en voetnoten	54
Bijlage: algemene ontwikkelingskenmerken	56
Nawoord: canon	58
Visietekst VONKC <i>Het beeldend onderwijs</i>	59
Illustratieverwijzingen	60
Ouderavondpamflet	63

*Dit document is in zijn geheel te downloaden van de website van VONKC: www.vonkc.nl.
Op deze website kunt u ook reageren op dit leerplan. We hechten zeer aan reacties uit het werkveld.
Mede aan de hand daarvan willen in 2016 de tekst, waar nodig, actualiseren.*

VONKC hecht aan een breed gebruik van de aangeboden tekst. Wie echter passages uit dit leerplan wil gebruiken voor commerciële doeleinden wordt verzocht contact op te nemen met het VONKC-bestuur, via het secretariaat, Kluppelshuizenweg 32, 7608 RL ALMELO, of via bestuur@vonkc.nl

Voorwoord

In de ontwikkeling van kinderen naar volwassenheid is een onmisbare plaats weggelegd voor visuele indrukken.

Onze cultuur wordt pas echt voor hen begrijpelijk en toegankelijk als zij het vermogen ontwikkelen om visuele prikkels te interpreteren en leren met beelden om te gaan.

Dat lijkt allemaal zo vanzelfsprekend. Maar de werkelijkheid is weerbarstiger.

Een kind wordt geconfronteerd met beelden uit zijn directe leefomgeving (stad, dorp, huis, school enz.). Daarnaast is er een stortvloed van beelden die de aandacht opeist: reclame, film, fotografie, televisie, kunstuitingen enz.

Deze beelden zijn vaak 'gemanipuleerd'. Ze zijn met een vooropgezet doel bedacht: ze proberen met de kijker te communiceren en hem of haar te beïnvloeden.

Kinderen moeten leren met die beeldtaal om te gaan: ze moeten beeldvaardig worden.

Het onderwijs speelt een cruciale rol bij het ontwikkelen van die bekwaamheid.

Ook bij het ontwikkelen van eigen culturele identiteit is *beeldbekwaamheid* onmisbaar. Gelukkig is iedereen daarvan overtuigd.

De manier waarop we dat aan kinderen leren mag geen vrijblijvend proces zijn.

Daarom heeft VONKC in 2008 een 'denktank' verzocht een taakstellend leerplan te ontwikkelen voor kinderen van 4 tot 14 jaar: de funderende periode in hun schoolloopbaan.

Die opdracht was eenvoudig geformuleerd, maar bracht veel teweeg.

Wat is de functie van onderwijs in *beeldende kunst en vormgeving*?

Hoe sluit dat aan op de ontwikkelingsfasen die een kind doormaakt?

Welke vaardigheden moet je een kind daarvoor aanleren? Waar haal je de lesstof vandaan?

Hoe sluit je aan bij de individuele ontwikkelingen van een kind? Hoe gebruik je de culturele omgeving?

Logische vragen die alleen beantwoord kunnen worden als er een helder leerplan is ontwikkeld. Dat leerplan ligt er nu.

Niet alleen op school leert een kind. De leerervaringen daarbuiten spelen ook een cruciale rol. Dat geeft de school de plicht om ook die leerervaringen van kinderen te koesteren en ze te helpen die ervaringen onder deskundige leiding te verwerken.

Dit leerplan is daarbij een inhoudelijke steun en handvat. Als vereniging van de beroepsgroep willen wij richtlijnen geven over de gewenste vakinhouden beeldende kunst en vormgeving en het werkgebied van onze discipline afbakenen.

Dit is een leerplan, geen lesmethode. De school en de individuele leerkracht heeft ruimte om een eigen visie te ontwikkelen en accenten te leggen.

Maar... de 14-jarige Eefje, metafoor voor de gemiddelde leerling, moet na 11 jaar onderwijs in beeldende kunst en vormgeving minimaal het beschreven gedrag vertonen.

Het leerplan verdeelt die 11 jaar in 4 ontwikkelingsfasen. Tweederde van die tijd zit de leerling in het Primair Onderwijs. De leerkrachten die daar lesgeven zijn veelal niet specifiek geschoold voor het beeldend onderwijs. Daarom is juist voor die collega's veel aandacht besteed aan de toegankelijkheid van teksten en beschreven leeractiviteiten.

VONKC steekt haar nek uit met dit leerplan. Wij vertegenwoordigen de beroepsgroep, wij denken dat het zo moet en ook zo kan. Geen overdreven ambities, maar haalbare en zinvolle doelen die de beeldbekwaamheid van leerlingen ten goede zal komen.

Gelukkig is de weg geen smal pad, maar juist een brede weg met vele mogelijkheden voor individuele verschillen.

Het bestuur van VONKC spreekt zijn erkentelijkheid uit voor het werk van de denktankleden en al diegenen die bijdragen hebben geleverd.

Wim Majoor
Voorzitter VONKC

Introductie

Geïnitieerd door een gezamenlijke actie van de NVTO en de VLBV (de voorgangers van VONKC) rond een visietekst (zie blz. 59) over het belang van beeldend onderwijs, is in 2007 een denktank in het leven geroepen voor inhoudelijk debat over onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V).

De denktank startte in februari 2008 met de opzet van een taakstellend leerplan voor vier- tot veertienjarigen.

Er werd een cirkelmodel ontwikkeld voor de drie actiegebieden (domeinen) waaraan de discipline *onderwijs in beeldende kunst en vormgeving* haar bestaansrecht ontleent. Samen met een opmaat naar het leerplan zelf (de 'scharniertekst') werd dit in juni 2009 ter consultatie aan een brede vertegenwoordiging van het werkveld voorgelegd.

Op de website vonkc.nl konden belangstellenden de voortgang volgen en via een forum in het redactieproces participeren.

Na het verwerken van de collegiale inbreng zette de denktank zich aan het benoemen van de competenties waaraan een gemiddelde veertienjarige leerling (we noemden haar *Eefje*) zou moeten voldoen.

De oorspronkelijke lijst van 99 competenties (*Eefjes*) werd teruggebracht tot tien, onder meer na een tweede veldraadpleging in september 2010.

Deze tien Eefjes werden het hart van de vervolpublicatie van juni 2011. VONKC verzorgde ook een verkorte versie in geprinte vorm. Deze werd gezonden naar ruim honderd instellingen en personen. Beide versies werden op de website van VONKC toegankelijk gemaakt.

Daarna werd het leerplan ingevuld voor vier leeftijdscategorieën: vier tot zes jaar, zes tot negen jaar, negen tot twaalf jaar en twaalf tot veertien jaar. De denktank deed hiervoor een beroep op deskundigen met kennis van de praktijk in het primaire onderwijs. Driekwart van de betreffende leeractiviteiten in de leeftijd van 4 tot 14 jaar vindt immers in deze sector plaats.

Een begrippenlijst werd samengesteld, onder andere aan de hand van soortgenoten die hun nut in de lespraktijk al hadden bewezen. Deze lijst, uitgesplitst in de genoemde leeftijdscategorieën, vormt het verbale begrippenkader voor de leeractiviteiten.

Een voorstel om het leerplan nog af te sluiten met een canon is bij de afronding van dit traject aan het VONKC-bestuur in overweging gegeven. Uitwerking daarvan zou de publicatie van het leerplan zelf nu te zeer vertraagd hebben.

Het is uitdrukkelijk de bedoeling de functie en bruikbaarheid van het leerplan periodiek te evalueren. Het VONKC-bestuur wil hiervoor voor het einde van 2016 actie ondernemen en de denktank vragen om de gewenste herzieningen tussentijds te verzamelen en te verwerken.

Discussie via het forum op de website van VONKC wordt zeer op prijs gesteld en is o.m. mogelijk via de [blog](#) van de denktank.

De denktank hoopt dat de beroepsgroep dit podium voor inhoudelijke uitwisseling van vakopvattingen intensief gaat gebruiken.

Raakvlakken met andere disciplines die opereren binnen de beeldcultuur nodigen uit tot verder onderzoek, maar dit heeft in dit leerplan-proces geen prioriteit gekregen. Ze moeten wel een plaats krijgen in een vervolgtraject, omdat ze deel uitmaken van het actuele debat. (Een nieuwe taak voor de denktank?)

Andere personen en instellingen die zich prominent roeren binnen de sector zijn, waar mogelijk, bij het redactieproces betrokken.

Drie vragen

Bij de totstandkoming van dit leerplan speelden telkens de volgende drie vragen:

- Waarom moet iets geleerd worden?
- Waarom moet dit in het onderwijs gebeuren?
- Waarom moet dat op een bepaalde leeftijd aangeboden worden?

De denktank heeft zich niet gewaagd aan waterdichte antwoorden op deze vragen, maar zich wel beziggehouden met de impliciete consequenties ervan voor gemaakte keuzen.

Het antwoord op de eerste vraag is overigens (kort door de bocht) minder complex dan doet vermoeden.

Niemand zal willen ontkennen dat beeldvaardigheid onderdeel uitmaakt van de kennis/vaardigheden waarmee nieuwe generaties moeten worden toegerust. Ook (beeldende) kunst en vormgeving en hun plek binnen het culturele landschap horen bij die bagage. Evenals ervaring met divergente processen, innovatief denken, omgaan met complexe vaardigheden. *Beeldende kunst en vormgeving* reikt de kansen om hiermee kennis te maken op een unieke wijze aan.

Als consequentie daarvan (tweede vraag): wie anders dan de beroepsgroep van docenten, de kennishebbenden, is in staat dat pakket bekwaam en bevoegd te onderwijzen?

Ten slotte, de derde vraag: waar in de ontwikkeling van de lerende worden welke kennisinhouden het meest effectief ingezet? De vier ontwikkelingsfasen van dit leerplan zijn ingevuld met de bestaande inzichten in de (beeldende) ontwikkelingsfasen van de leerling en de toegevoegde meerwaarde van onderwijs in beeldende kunst en vormgeving.

Het primair onderwijs is het grootste actiegebied van dit leerplan. Dit segment is toevertrouwd aan de klassendocent, die tijdens de opleiding in het beeldende vakgebied slechts beperkte gespecialiseerde kennis heeft opgedaan.

De denktank hoopt dat inrichting en toonzetting van dit leerplan juist voor deze doelgroep toegankelijk is en in het primair onderwijs tot kwaliteitsverbetering kan leiden.

Als de pabo's dit leerplan oppakken als uitgangspunt voor hun opleiding zou zeer veel gewonnen zijn.

Naamgeving

Dit leerplan richt zich specifiek op het binnenschoolse leerproces. De disciplinebenaming *beeldcultuur* van de voormalige ['Waarom?... Daarom!'](#)-commissie vonden we meer een adequate aanduiding voor het gehele gebied van *'alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie'*.

Tijdens de eerste fase van de werkzaamheden viel de denktank terug op de handzame en ingeburgerde aanduiding *beeldend onderwijs*. Ook is *beeldonderwijs* en *beeldvaardigheid* overwogen. Er was echter behoefte aan een duidelijke relatie met kunst en vormgeving. We zijn tenslotte een kunstvak.

Parallel daarmee is discussie gevoerd over een bruikbare benaming van onze beroepsbeoefenaren. *Vormgevers*, (autonoom en toegepast) *kunstenaars* en *beeldmakers* passeerden de revue. Uiteindelijk hebben we gekozen voor *(beeldende) kunstenaars en vormgevers*, te zien als verzamelbegrip voor alle professionele beeldmakers. (In de tekst wordt overigens regelmatig ook de term 'beeldmakers' gebruikt, als handzaam synoniem.) De consequentie hiervan was dat de disciplineaanduiding *onderwijs in beeldende kunst en vormgeving* zou moeten zijn. 'Toevallig' ook de officiële naam van onze docentenopleidingen.

In dit leerplan zal de lezer vaak de afkorting BK&V tegenkomen. Het onderwijs werkt wel meer met afkortingen, die vervolgens een geaccepteerd zelfstandig leven leiden.

Denktankers

De denktank kende sedert de start van de werkzaamheden (februari 2008) een wisselende samenstelling. Aan het eerste deel van dit document, het cirkelschema en de bijbehorende teksten (afgesloten met de veldraadpleging van juni 2009) hebben meegewerkt:

Peter Hermans (tot juni 2009)

Emiel Heijnen (tot juni 2009)

Jos van Onna (tot juli 2008)

Ronald von Piekartz (vanaf oktober 2008)

Aan het tweede deel, de *Eefjes* en bijbehorende teksten, afgesloten met verwerking van de opmerkingen uit de veldraadpleging van september 2010 werkten mee:

Elmar Caspers (tot december 2010)

Ad van Dam (tot januari 2011)

Marijke Heine (tot juni 2010)

Ellen Rodenberg (vanaf april 2010)

Ronald von Piekartz (tot september 2009)

Mirjam van Tilburg (tot november 2010)

Frits Wielders (tot januari 2011)

Aan het derde deel, de vier ontwikkelingsfasen en de begrippenlijst (januari 2011 tot februari 2012) hebben meegewerkt:

Gerrit Dinsbach

Marion Heinen

Ellen Rodenberg

Verder is gebruik gemaakt van de adviezen van Elmar Caspers, Ad van Dam, Peter Hermans en Ronald von Piekartz.

De redactie van de begrippenlijst is verzorgd door Gerrit Dinsbach (eindredactie) en Maarten Tamsma.

De aansturing (namens de NVTO, VLBV, later VONKC) lag in handen van de kerngroep: Maarten Tamsma (voorzitter en eindredactie) en Els Otten-Oomen (vice-voorzitter). Rijk Willemse heeft ons in de eindfase redactioneel bijgestaan.

De denktank betuigt zijn dank aan de deelnemers van de veldraadplegingen en anderen die reageerden. Met de op- en aanmerkingen hebben we ons voordeel gedaan. Ze hebben niet steeds in koersveranderingen geresulteerd, maar veelal hebben ze gemaakte keuzes geprofileerd of tot een berusting in omissies doen besluiten.

Specifieke vermelding verdienen Elmar Caspers, Folkert Haanstra, Emiel Heijnen en Diederik Schönau.

Beeldrechten van gebruikte afbeeldingen

Ter ondersteuning van de inhoud van de *Eefjes* en de ontwikkelingsfasen zijn illustraties toegevoegd. Waar mogelijk is opgave gedaan van hun herkomst. Een nummering bij de illustraties verwijst naar een overzicht hiervan.

Indien beeldrechthebbenden bezwaar hebben tegen het gebruik van de betreffende afbeelding binnen de context van dit document worden zij verzocht contact op te nemen met het VONKC-bestuur.

Maart 2012

Toelichting op het cirkelmodel

Het 'cirkelmodel onderwijs in beeldende kunst en vormgeving' is de visualisering van een ponerend en taakstellend leerplan dat zich richt op de leeftijdscategorie 4 -14 jaar: de periode waarin de Nederlandse jeugd in het kader van verplicht funderend onderwijs les krijgt in *beeldende kunst en vormgeving* (BK&V).

Dit document formuleert de minimale eisen van een onderwijstraject naar beeld-bekwame burgers, resulterend in 'toetsbaar gedrag' als gevolg van dit leerproces.

Het cirkelmodel benoemt drie domeinen van leeractiviteiten die specifiek zijn voor het onderwijs in *beeldende kunst en vormgeving*. Deze drie domeinen zijn *visualiseren*, *creatief denken* en *beschouwen*. Daar waar ze samenvallen, het zwarte domeinsegment, bevindt zich het hart van BK&V.

binnencirkel

De binnenste witte 'onderwijs'-cirkel illustreert de relatie van BK&V met andere schoolvakken. Afzonderlijk kunnen een of twee van de domeinen aan bod komen, ook bij andere disciplines. Maar juist de onderlinge samenhang van de drie domeinen karakteriseert de eigen-aardigheid van de beeldende discipline en bepaalt de kwaliteit en het belang ervan.

buitencirkel

De witte buitencirkel geeft de positie van BK&V weer ten opzichte van het steeds groter wordende gebied van de beeldcultuur¹. Beeldcultuur speelt een belangrijke rol in onze maatschappij. Het *onderwijs in beeldende kunst en vormgeving* maakt onderdeel uit van die beeldcultuur en leidt leerlingen (binnen het onderwijs) op tot beeldbekwame burgers.

Het schema toont dus zowel de leerdoelen waarop goed *onderwijs in BK&V* zich zal richten, alsook hoe het beeldonderwijs zich verhoudt tot het onderwijs als geheel en de beeldcultuur.

van macro naar microniveau

Er is gekozen voor een transparant model dat de functie van *onderwijs in beeldende kunst en vormgeving* visualiseert. Het kan gebruikt worden door docenten (ook in opleiding) in alle vormen van onderwijs, maar ook door directies, ouders en beleidsmakers. Zij allen zijn de doelgroep voor deze notitie. De docenten in het Primair Onderwijs kregen speciale aandacht. Een groot deel van het beschreven leertraject bevindt zich immers binnen hun actiegebied en juist zij, veelal niet-vakspecialisten, zoeken mogelijk steun bij een gekaderde vakomschrijving.

Het model is op macroniveau uitgangspunt voor een steeds gedetailleerder uitwerking. Daartoe is er op mesoniveau een 'scharnier-tekst' *Funderend onderwijs in beeldende kunst en vormgeving* opgesteld, de opmaat naar de eigenlijke competenties in de vorm van 'Eefjes'. Eefje is een gemiddelde 14-jarige leerling, die het funderend onderwijs heeft doorlopen en haar kennis, inzicht en vaardigheden in de vorm van toetsbaar gedrag etaleert.

Omdat niet alle essentialia van de beeldende vakken zich in toetsbaar gedrag laten vangen wordt ook aandacht gegeven aan minder of niet-toetsbare leerinhouden.

Deze tekst is, samen met het cirkelmodel, gecomprimeerd op één pagina als 'ouderavond pamflet' achterin het leerplan opgenomen, in de veronderstelling dat het een handzaam voorlichtend overzicht geeft van de functie van onderwijs in beeldende kunst en vormgeving.

¹ alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie

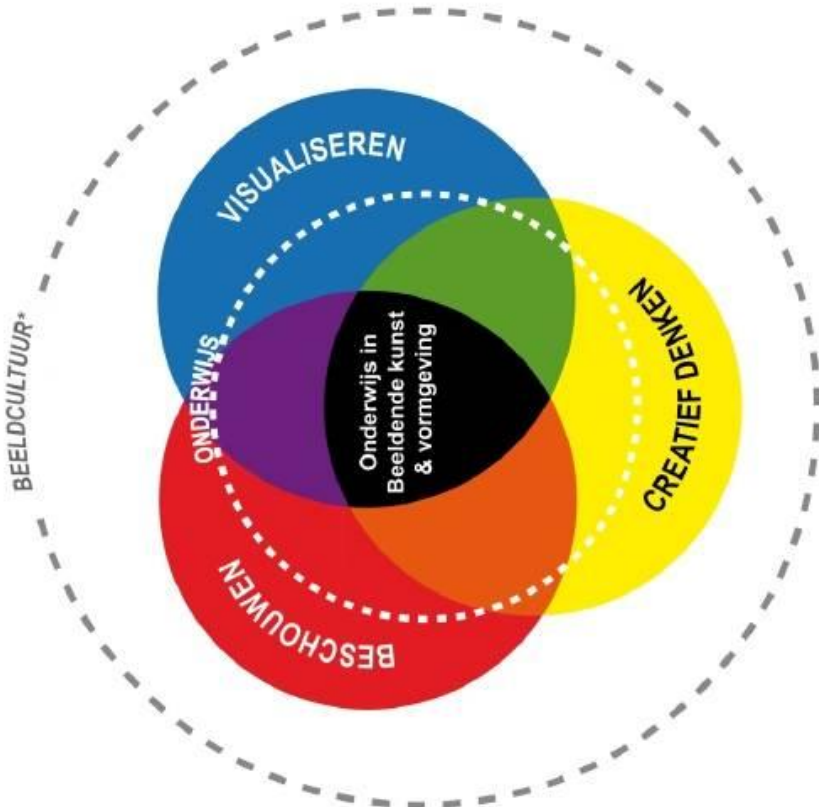

Beelden zijn in onze cultuur alom tegenwoordig. Ze spelen een belangrijke rol in onze samenleving en beïnvloeden ons persoonlijk ervaren, denken en doen. Het uiterlijk van beelden én de rol die zij spelen in de maatschappij verandert continu. Om als bewuste gebruiker en maker in de beeldcultuur te participeren is scholing nodig. Een deel van die scholing vindt in het onderwijs plaats.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving leert leerlingen drie dingen: visualiseren, creatief denken en beelden beschouwen. Deze drie domeinen van doelen worden versterkt indien zij in samenhang met elkaar worden geleerd. Voor alle leerdoelen geldt dat leerlingen door theoretische kennis, oefening, experiment en reflectie (op het eigen werk en dat van anderen) een steeds hoger niveau kunnen bereiken.

Visualiseren

Je leert hoe je het zichtbare en het onzichtbare (gedachten, gevoelens) kunt vormgeven in twee-dimensionale, driedimensionale en bewegende beelden. Dat doe je op verschillende manieren, met behulp van uiteenlopende materialen en technieken.

Beschouwen

Je leert dat beelden zeggingskracht hebben en verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Beelden kunnen ons informeren, beroeren, verleiden en soms ook manipuleren. De betekenis wordt bepaald door de kennis en achtergrond van de beschouwer en door plaats en de tijd waarin de beelden zich voordoen. Je leert om (eigen) beelden in een context te plaatsen en je er, in dialoog met anderen, een mening over te vormen.

Beeldcultuur =

Alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie.

Creatief Denken

Je leert dat het maken van beelden een creatief proces is, waarin vormgevingsvraagstukken meer dan één oplossing hebben. Die oplossingen bereik je in een complex proces waarin nadenken, schetsen en experimenteren hand in hand gaan.

‘Scharniertekst’: naar een leerplan voor onderwijs in beeldende kunst en vormgeving

Dit leerplan geeft een onderbouwing voor een nieuwe inrichting van funderend onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V) voor vier- tot veertienjarigen. Het is vooral een zakelijke onderbouwing, in het volle besef dat niet alleen de toonzetting van steekhoudende theorie, maar ook de passie waarmee die in praktijk wordt gebracht de route naar succesvol onderwijs bepalen. Daarnaast kent onderwijs in BK&V essentialia die lastig te meten of te beoordelen zijn. Ook deze komen aan de orde.

Dit hoofdstuk heeft een scharnierfunctie tussen het voorgaande ‘cirkelmodel’ en de bijbehorende toelichting op macroniveau, naar de competenties (*Eefjes*) met hun vertaling naar de vier ontwikkelingsfasen (microniveau). Met een afsluitende begrippenlijst vormen zij tezamen een taakstellend leerplan voor 4 tot 14 jarigen.

Funderend onderwijs in beeldende kunst en vormgeving

In tegenstelling tot het leren van taal, is het leren maken en interpreteren van beelden geen vanzelfsprekend onderdeel van onze opvoeding. Toch maken jonge kinderen beeldend werk, zonder dat zij dat van hun opvoeders hebben geleerd of voorgedaan kregen hoe dat moet. Dat kinderen uit zichzelf beelden produceren om uiting te geven aan hun ideeën en fantasieën, betekent nog niet dat het leren maken van beelden zich spontaan ontwikkelt zonder sturing van anderen.

Sinds de eerste wetenschappelijk getinte publicatie over het beeldend werk van kinderen² weten we dat het leren maken van beelden (zeker in de eerste jaren van ons leven) een vorm van informeel leren is: een spontaan en imitatief leerproces dat vooral wordt gevoed door voorbeelden van anderen (familie, leeftijdgenoten, media). Zo lang het in de voorschoolse periode maar niet aan voorbeelden en ‘voordoeners’ ontbreekt, maken kinderen door oefening en imitatie een snelle ontwikkeling door. Wanneer daarna in het funderend onderwijs steeds minder gelegenheid is om beelden te maken en wanneer gericht onderwijs daarvoor ontbreekt, ontwikkelen de meeste kinderen zich weinig verder en stopt het repertoire.

Een samenleving waarin beelden in toenemende mate de kwaliteit van de menselijke communicatie bepalen, vraagt om beeldbekwame burgers. Daarvoor is een programma met ononderbroken onderwijs in beeldende kunst en vormgeving voor alle leerlingen nodig. Een programma waarin de synergie tussen doorlopende leerlijnen voor visualiseren, creatief denken en beschouwen centraal staat.

Onderwijsprogramma’s voor het funderend onderwijs worden gemodelleerd naar maatschappelijk relevante aspecten van vakgebieden, in het perspectief van het toekomstig functioneren van de leerling in de samenleving. Een schoolvak put (selectief) uit het geheel van kennen en kunnen van zo’n vakgebied. Tegelijkertijd is het een inleiding in de cultureel maatschappelijke relevantie van dit vakgebied en van de exponenten die men in het dagelijks gebruik tegenkomt.

Denkbeelden over ontwikkelingen in een vakgebied worden mede gevoed door noties over algemene en persoonlijke kenmerken van professionele beoefenaars, in ons geval ‘beeldmakers’, en door in de traditie gewortelde methodische opvattingen over leren en onderwijzen.

Daarnaast spelen de complexiteit en unieke meerwaarde van het beelden als productief, ontwerpend proces bij onderwijs in BK&V een specifieke rol. Het ontwikkelen van

² Ricci, C. (1887) *L'Arte dei Bambini*, Bologna

probleemstellend en probleemoplossend handelen resulteren in vaardigheden die een dynamische maatschappij van een nieuwe generatie verlangt.

De inhoud van een onderwijsprogramma voor beeldende kunst en vormgeving in het funderend onderwijs moet zich verhouden tot de rol die beelden spelen in de maatschappij, en wordt mede gevoed door de producten van professionele beeldmakers, autonoom en toegepast.

In onze gemedialiseerde maatschappij krijgt vrijwel iedereen in toenemende mate te maken met (productie en interpretatie van) beelden. Mede onder invloed daarvan wordt de professionele kunst- en vormgevingspraktijk meer divers, maar ook meer diffuus. Het is manoeuvreren tussen de uitersten van de soms verraderlijke toegankelijkheid van nieuwe media en de gecompliceerde gelaagde intenties van sommige actuele kunstvormen.

De veranderlijkheid van de beeldcultuur maakt onderwijs in beeldende kunst en vormgeving even aantrekkelijk als complex. Aantrekkelijk omdat het vak een relatie heeft met de actualiteit, complex omdat de inhoud van dit onderwijs, mede daardoor, een kameleontisch karakter heeft en zich moeilijk laat vastleggen. Dit laatste betekent overigens niet dat goed onderwijs in beeldende kunst en vormgeving daarom een vrijblijvend karakter heeft.

Een effectief programma voor funderend onderwijs in BK&V moet een methodisch karakter hebben. Er moet sprake zijn van een opbouw van eenvoudig te beheersen naar meer complex. Zo'n programma biedt ruimte aan oefening, verwerving en onderhoud van vaardigheden, maar ook aan experiment, onderzoek en ontdekkingen.

Bij een methodische benadering horen zichtbare standaarden, voorbeelden die duidelijk maken welke prestaties en niveaus in een bepaalde fase van het onderwijs worden verwacht. In het huidige onderwijs in BK&V wordt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het leren van taal en rekenen, een systematische opbouw van basisvaardigheden en basiskennis waarop je later kunt terugvallen, nog te weinig in praktijk gebracht.

Alle leerlingen kunnen via een efficiënt en coherent programma op een niveau worden gebracht dat hen in staat stelt beelden te maken en te begrijpen die hun omgeving nu en later bepalen. Het onderwijs in BK&V moet daartoe opnieuw worden ingericht, met specifieke onderwijsdoelen die in samenhang gedoceerd worden.

Dit leerplan is overigens uitdrukkelijk geen kookboek, maar een richtlijn waarmee docenten die beeldbekwame leerlingen willen opleiden, hun eigen recepten kunnen maken.

Gevoed door een traditie van 125 jaar beeldend onderwijs en met open oog voor de uitdaging voor de manifeste plaats die de beeldcultuur heeft in de toekomst van de jeugd, werd dit leerplan opgezet.

Een leerplan voor vier- tot veertienjarigen

1. De inhoud van het onderwijs in BK&V voor vier- tot veertienjarigen is gericht op het kunnen maken en begrijpen van beelden in hun persoonlijke, esthetische, culturele en maatschappelijke betekenis. Deze inhoud is geformuleerd in de vorm van competenties (toetsbaar gedrag) die een veertienjarige ('Eefje') zou moeten tonen na beëindiging van het leerplichtige, funderende onderwijstraject (onderbouw VO).
2. De keuze van onderwijshoudens is gebaseerd op het belang van basisvaardigheden en -kennis voor verdere ontwikkeling en groei, mede afgeleid van activiteiten van beeldende professionals (zoals kunstenaars, vormgevers, filmers, fotografen, architecten, reclamemakers... *beeldmakers* in algemene zin).
3. Het leerplan kent een stapsgewijze opbouw en omvat doorlopende leerlijnen gericht op:
 - Visualiseren: beeldende basisvaardigheden;
 - Creatief denken: beeldend vormgeven als proces;
 - Beschouwen: beeldbeschouwing, kunst- en cultuurgeschiedenis.

4. Het leerplan vormt het kader voor ontwikkelings- en prestatiecriteria in de drie hoofdcomponenten van leren:
 - de persoonlijke ontwikkeling;
 - de ontwikkeling van discipline gebonden kennis en vaardigheden;
 - de ontwikkeling van een voor de discipline kenmerkende leer- en werkhouding.
5. De keuze van onderwijshouding draagt bij aan de ontwikkeling van relevante basiskennis van leerlingen.
6. De organisatie van het onderwijs komt tegemoet aan de maatschappelijke wens om iedereen de gelegenheid te bieden het eigen talent maximaal te ontwikkelen.
7. Het leerplan onderhoudt relaties met leer- en ontwikkelingslijnen in andere leergebieden.

Kerdoelen

Uiteraard dient dit alles te passen in de wettelijke kaders van de kerndoelen. Deze zijn geformuleerd voor het geheel van de kunstvakken. Dit document richt zich op de beeldende aspecten ervan.

Voor de onderbouw VO geldt:

- De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om de eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.
- De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.
- De leerling leert, op grond van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.
- De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.
- De leerling leert mondeling en schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.

Voor het PO:

- De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

In dit leerplan voor vier- tot veertienjarigen worden vier leeftijdsfasen onderscheiden. Een begrippenlijst van de relevante vak-vocabulaire past in de bagage van de beeldbekwame Eefje en dient ter ondersteuning en onderbouwing van het leertraject.

De samenstellers van dit leerplan willen onderstrepen dat een document als dit wordt ingekleurd door de opvattingen van het moment. Tien jaar geleden zou er een andere tekst zijn geschreven, zoals dat over tien jaar ook weer het geval zal zijn.

We achten het wenselijk het gesprek over de leerhouding van het vakgebied BK&V op gang te houden, waarbij dit leerplan een activerende en prominente rol speelt.

Het bestuur van VONKC wil een revisie-cyclus van vier jaar in gang zetten.

Via de website is hiervoor een forum-functie gecreëerd.

Ten slotte

1. Omdat niet alle eigenheden en essenties van onderwijs in beeldende kunst en vormgeving zich laten vatten in toetsbaar gedrag, wordt ook aan dit aspect aandacht besteed.
2. Tijdens een veldconsultering is gevraagd waarom er maar één Eefje wordt opgevoerd: zou het niet wenselijk zijn om ook een mannelijke versie in te brengen, meer rekening te houden met niveauverschillen en culturele achtergronden?

Nee; we kozen voor één ondeelbare, vreselijk gemiddelde Nederlandse veertienjarige. Toevallig een meisje. De honderd varianten mogen op schoolniveau worden ingevuld. De beschreven competenties staan dat niet in de weg. De denktank had zich bovendien ernstig verslikt in deze diversificaties. Deze publicatie zou onleesbaar zijn geworden en te pretentieus.

Het is een leerplan, geen lesmethode.

3. De denktank beseft dat er voor jongeren naast een schoolwereld ook een thuis- en een straatwereld bestaat. Op school doen ('moeten') ze andere dingen dan thuis en met hun vrienden. Bij BK&V is dat niet anders.

De Eefjes beschrijven competenties die evident op school aangeleerd zullen moeten worden. De kans is zeer gering dat deze in de twee andere sociale omgevingen aandacht krijgen, laat staan met een deskundige begeleiding. Hoezeer zou het wenselijk zijn dat het geleerde op school de andere beeldcultuuruitingen ondersteunt, activeert, stimuleert. En *vice versa*.

Introductie tot de Eefjes

De beeldende competenties van de veertienjarige Eefje zijn gevat in toetsbare eindresultaten van onderwijs in beeldende kunst en vormgeving.

Vijf van de tien Eefjes zijn, onder verwijzing naar het cirkelschema, zwart. De drie domeinen *visualiseren* (blauw), *beschouwen* (rood) en *creatief denken* (geel) komen in samenhang in dat zwarte overlappende gebied bijeen: de kern van onderwijs in BK&V. De overlap van het rode en gele domein levert drie oranje Eefjes op. Alleen rood scoort twee maal.

Tijdens een consultatiesessie is de vraag gesteld of zich geen groene en paarse Eefjes hadden aangediend. Overlap tussen visualiseren en creatief denken (groen) en tussen visualiseren en beschouwen (paars) zijn toch denkbaar? Antwoord: elk zwart Eefje vertoont groene of paarse eigenschappen, maar gecombineerd met het ontbrekende primair gekleurde domein kleurt de competentie toch uiteindelijk zwart: alle domeinen in samenhang. Louter groen of paars heeft zich inderdaad als zelfstandig 'Eefje' niet aangediend.

Onder (bijna) elke competentie staat een korte toelichting, voorzien van illustraties.

Vervolgens specificeren gedragsindicatoren de behaalde minimum-competenties aan het einde van de leerroute door het leerplichtige deel van het Nederlandse onderwijs in BK&V. De 14-jarige Eefje moet dit kennen en kunnen.

Op lesniveau zijn anekdotes toegevoegd om een situatieschets te geven van de wijze waarop het betreffende Eefje zich in een onderwijssituatie kan voordoen.

De grenzen van toetsbaarheid

De opdracht aan de denktank was toetsbare (in gedrag waarneembare) leerdoelen te formuleren. Dat heeft geresulteerd in de *Eefjes* (competenties voor een veertienjarige). Maar ook buiten dat direct toetsbare (de buitenstaander denkt dan al gauw aan 'objectief meetbare') zijn er essentiële eenheden van de beeldende vakken die zich niet zo makkelijk in deze zin laten toetsen. Begrippen als verbeelding, verwondering, voldoening, expressiviteit, passie, creativiteit verwijzen als regel niet naar direct toetsbaar, maar wél naar waarneembaar gedrag dat daardoor, tot op zekere hoogte ook beoordeelbaar is. Lessen in BK&V schieten hun doel voorbij als deze zaken niet ook manifest worden. Het zijn ook aspecten die door leerlingen herkend moeten worden als eigen en essentieel voor de beeldende vakken.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving is uit zijn aard ook veranderend en subjectief georiënteerd. De rol van professionele beeldmakers staat in toenemende mate ook voor een *houding*. Er bestaan weinig vaststaande eisen aan een autonoom beeldend werk of de maker ervan. Zo'n grondhouding zal goed onderwijs in BK&V mede inkleuren.

Het leerplan louter op toetsbaarheden baseren, stelde de denktank daarom ook voor een dilemma. In de aanhef van de tekst "naar een leerplan (blz. 10) wordt het niet-toetsbare tussengebied in één volzin geduid: '*Het (dit leerplan) is vooral een zakelijke onderbouwing, in de wetenschap dat niet de toonzetting van theorie, maar de passie waarmee die in praktijk wordt gebracht de doorslag geeft*'.

Maar is dat genoeg?

Een van de eerste Eefjes in de conceptfase luidde:

'Eefje kan zich expressief uiten'. Dit overleefde (na lange discussie) de ballotage niet, omdat het niet bevredigend toetsbaar was. Maar toch essentieel. Eefje zou haar gevoelens beeldend moeten kunnen uiten, haar persoonlijke ervaringen weergeven en daarop kunnen reflecteren.

Al werkend aan de toetsbare Eefjes stuitte de denktank dus, weinig verrassend, op een arsenaal van minder toetsbare maar wel degelijk essentiële eigenheden. De beeldende vakken leren (ook) een houding aan om met (beeldende) ervaringen om te gaan. Een houding die functioneel is binnen het geheel van leerervaringen die de leerling opdoet op weg naar het maatschappelijk functioneren.

(ter illustratie, uit een interne denktankdiscussie)

“.....Niet om zelf kunstenaar te worden, maar wèl om geïnspireerd door- en afkijkend vanzelf tot eigen gekozen, probleemoplossende, zelfvertrouwen scheppende manieren te komen om (levens)wegen te bewandelen, gevat in passie voor de probleemstelling. We noemen dat een kunstenaarshouding. Die hoeft niet zozeer kunstwerken op te leveren, maar kan in vele andere functionaliteiten van het leven een belangrijke rol spelen. Zeker geldt dat in de hedendaagse dynamische samenleving. Creativiteit is niet voor niets vereiste nummer één bij menige personeelsadvertentie.....”

De Eefjes richten zich op de minimale eisen waaraan het kunnen, het weten en vinden van de veertienjarige Eefje na het verplichte traject van de beeldende vakken in het onderwijs moeten voldoen. Uitgedrukt in competenties, toetsbaar gedrag, voorzien van (toetsbare) gedragsindicatoren.

Toetsen en beoordelen

Toetsen en beoordelen, er zijn boekenkasten volgeschreven over de wijze waarop in onderwijs in BK&V beoordeeld zou kunnen en moeten worden.

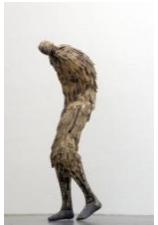
De opzet van dit leerplan heeft het onderwijs in BK&V beoordeelbaar gemaakt. Een volgende stap, hoe er dan beoordeeld zou moeten worden, is meer dan een brug te ver. Dat is een zaak van de docent (en zijn opleiding), want deze stap is te zeer afhankelijk van de doel-accenten die men in de eigen leerroute legt.

Samenvatting van de Eefjes

De tien dingen die Eefje kan en kent

Eefje		
1	kan de zeggingskracht van beelden benoemen en oproepen in eigen beeldend werk	zeggingskracht
2	kan een divergent beeldend proces doorlopen, begrijpen en documenteren	divergentie
3	kan in eigen 2-, 3-, en 4-dimensionaal beeldend werk het zichtbare en niet-zichtbare zowel toegepast als autonoom vormgeven	zelf doen
4	ervaart de verschillende beeldende eigenschappen van materialen en technieken en kan deze inzetten bij eigen werk	materialen en technieken
5	hanteert beeldende terminologie en past deze efficiënt toe	terminologie
6	kan een eigen mening geven over de vorm, functie en inhoud van beelden en kan bij de argumentatie de visie van kunstenaars, vormgevers, kunstcritici en het grote publiek betrekken	eigen mening
7	beseft dat ze in een gemedialiseerde wereld leeft en toont mediawijs gedrag	mediawijs
8	kan de diverse functies van eigen beeldend werk, kunstwerken en vormgevings-producten benoemen en hierbij onderscheid maken tussen de registrerende, rituele, gebruiks-, expressieve, communicatieve en esthetische functie	functie
9	kent karakteristieke voorbeelden uit de beeldcultuur, kan deze benoemen, herkennen en vergelijken en kan hierop ook in dialoog met anderen reflecteren	voorbeelden
10	kan de rol van kunst en vormgeving in de maatschappij en de rol van het conserveren hiervan benoemen	maatschappelijk belang

toelichting

1

2

3

4

5

De zeggingskracht van een beeld ontstaat, in interactie met de beschouwer, door de keuze, toepassing en/of gebruik van :

- de voorstelling (wat is afgebeeld of uitgebeeld);
- de beeldende aspecten (zoals vorm, kleur, ruimte, licht, compositie ...);
- de materialen, technieken, gereedschappen, apparatuur en/of programma's.

gedragsindicatoren

(productief) Eefje:

- verbeeldt een betekenis, inhoud of sfeer in eigen beeldend werk;
- kiest en hanteert bij het maken van beeldend werk aspecten van de voorstelling die de betekenis van het werk ondersteunen;
- kiest en hanteert bij het maken van beeldend werk beeldende aspecten die de betekenis van het werk ondersteunen;
- kiest en hanteert bij het maken van beeldend werk materialen, technieken, gereedschappen, apparatuur en/of programma's die de betekenis van het werk ondersteunen;
- gebruikt gereedschap, apparatuur en programma's op geëigende wijzen en neemt daarbij de regels voor het veilig gebruik in acht.

(reflectief)

- herkent, benoemt en/of beschrijft in eigen en andermans beeldend werk:
 - de aspecten van de voorstelling
 - de toegepaste beeldende aspecten
 - de materialen, technieken, gereedschappen, apparatuur en/of programma's;
- benoemt en/of beschrijft hoe de betekenis in eigen en andermans werk wordt bepaald door:
 - de aspecten van de voorstelling
 - de toegepaste beeldende aspecten
 - de materialen, technieken, gereedschappen, apparatuur en/of programma's;
- benoemt en/of beschrijft wat haar aanspreekt (of juist niet) in eigen en andermans beeldend werk.

de Grengman

Eefje krijgt de opdracht om 'de gevreesde Grengman' ruimtelijk uit te werken. De docent leest eerst een verhaal voor over een reusachtige man die in het Grengbos woont. Iedereen is bang voor die man, maar niemand heeft hem ooit echt gezien. Hij is beresterk, heeft wel acht armen en is angstaanjagend.

Eefje besluit om hem van papier-maché te maken. Ze buigt van ijzerdraad een geraamte met acht armen en spijkt het vast op een plankje multiplex. Het hoofd maakt ze groter dan normaal, want tenslotte moet je er bang van worden. Ze boetseert met papier-maché het lichaam over het geraamte. Als haar werkstuk droog is, schildert ze haar gevreesde Grengman in groenbruine kleuren, het hoofd in rood en oranje. De grote opengesperde mond en nog drie gaten als een soort ogen en neus maakt ze felgeel met kleine zwarte stipjes. Als alles droog is geeft ze hem nog een vernislaag. Dan glimt 'ie lekker en is nog enger.

Ze levert hem in. Haar lerares zegt dat de zeggingskracht groot is. Dat angstaanjagende, dat je er bang van wordt, zit er goed in. Het ene dikke been als een soort boomstronk en zo'n groot hoofd benadrukt dat nog eens. De verhoudingen zijn zo gekozen dat het lichaam extra groot lijkt. Hij staat trouwens stevig op het plankje, de glans van de vernis en die felle kleuren doen je bijna sidderen. Je kunt hem bijna ruiken, een beetje vochtig mosachtig. 'Je moet eens kijken naar beelden van Henk Visch' tipt haar docent. Die heeft een keer een klein mannetje uit hout gehakt, achter takken verscholen. Maar ook een geknielde man met takken als armen.

toelichting

1

2

3

Het kenmerk van een divergent beeldend proces is een actieve en open houding. Deze houding kan leiden tot het ontdekken van nieuwe en onverwachte oplossingen. Door deze mogelijkheden kritisch te onderzoeken ontstaat al werkend een speurtocht naar de meest geëigende oplossing om het beeld meer zeggingskracht te kunnen geven. De verschillende beslismomenten vereisen een kritische instelling, die de leerling in staat stelt adequate keuzes te maken en deze tijdens het proces of achteraf toe te lichten.

gedragsindicatoren

Eefje:

- kan brainstormen, een idee ontwikkelen, uitwerken en in een bepaalde sfeer en visualiseren;
- toont een open houding t.a.v. materialen en het gebruik daarvan;
- onderzoekt kritisch de verschillende beeldende mogelijkheden van uiteenlopende materialen;
- toont zich bewust te zijn van beslismomenten en maakt keuzes voor een originele verwerking: *de vondst!*;
- reflecteert op gemaakte keuzes en licht deze toe.

verschillend

De leerlingen Vera, Marc en Eefje krijgen de opdracht om voor de opening van een nieuw schoolgebouw een beeldend werk te maken. Alle drie beginnen ze met hetzelfde gegeven, maar ze doorlopen een verschillend artistiek proces.

Vera is verwonderd door de vloerbedekking die lekker zacht is. Ze gaat werken met resten van deze vloerbedekking en bouwt een ruimtelijk beeld.

Marc neemt het nieuwe gebouw als uitgangspunt en begint met brainstormen, sfeerbeelden, schetsen en doorloopt een klassiek artistiek proces. Hij leert een idee te ontwikkelen en te visualiseren.

Eefje weet niet goed waar ze moet beginnen. Uiteindelijk kiest ze voor het thema 'school' en gaat in school fotograferen. Haar camera blijkt echter stuk waardoor er rare witte vlekken in de foto's komen. Ze ziet dat dit toeval een vondst kan zijn. De rare witte vlekken worden het uitgangspunt voor haar beeldend werk.

toelichting

1

2

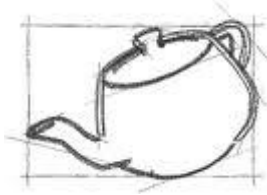
3

4

5

6

7

8

Tweedimensionale vormgeving (zoals tekenen, schilderen, druktechnieken, foto's printen, collages, applicatie...);
 Driedimensionale vormgeving (zoals beeldhouwen, boetseren/modelleren, construeren....);
 Vierdimensionale vormgeving (bewegend beeld met/of zonder geluid).

Toegepaste vormgeving: doel van toegepast vormgeven is het maken van een beeld met een gebruiksfunctie; een gebruiksvoorwerp.

Autonome vormgeving: het doel is het maken van op zichzelf staande beelden zonder directe gebruiksfunctie.

Vormgeven van het zichtbare:

- werken naar de waarneming;
- werken naar functionele eisen;
- werken aan de hand van opgedane ervaringen;
- werken aan de hand van persoonlijke verbeelding.

Vormgeven van het niet-zichtbare:

- werken naar voorstelling en verbeelding;
- werken naar functionele eisen;
- werken aan de hand van opgedane ervaringen;
- werken aan de hand van gedachten en gevoelens;
- werken aan de hand van persoonlijke verbeelding.

gedragsindicator

Eefje:

- bedenkt en maakt vlak, halfruimtelijke en ruimtelijk beeldend werk; bewegende beelden (al dan niet met geluid), beeldend werk naar de waarneming, naar functionele eisen (zie Eefje 6), naar voorstelling en/of verbeelding, toegepast of autonoom.

Hierbij is zowel sprake van schetsmatige verkenningen als uitgewerkte eindproducten.

beweging

Vandaag werken ze aan een poëzieproject. Eefje heeft een gedicht gemaakt over het gevoel bij storm: stevig tegen de wind in lopen en alles lekker laten uitwaaien. Dat beeld wil ze aan anderen zo goed mogelijk laten zien. Ze heeft wat geschetst op papier; steeds weer opnieuw. Het is lastig. Ze wil vooral het gevoel weergeven dat je stevig op de grond staat en dat de wind je lichaam een beetje meeneemt. Ze pakt wat klei en voelt dat je dat materiaal meteen in die beweging kunt vormen en ook nog eens van alle kanten kunt bekijken. Tja, dat helpt, ze heeft weer zin verder te gaan met het schetsen. Schetsen kan dus ook met klei.

toelichting

1

2

3

4

Materialen kunnen verschillende gevoelens en herinneringen oproepen. Door er niet alleen naar te kijken maar ook aan te raken, kun je de gevoelswaarde letterlijk bij jezelf aftasten. Wat roept het op? Door zelf te 'spelen' met het beschikbare materiaal ontdek je de eigenschappen en mogelijkheden hiervan. Bekende technieken kunnen op een nieuwe manier ingezet worden, zoals het *breien* van een Ferrari. En zo kan je *vlechten* met alles wat zich laat vlechten, alles *opblazen* wat zich laat opblazen..., *rafelen*, *vouwen*, *uitvegen*, *knopen*, *lijmen*, *smelten*, *in elkaar schuiven*, *laten drijven*, *hangen*, *leunen*..... Of je komt al doende met viezige, mooie, spannende, zachte, glanzende, lekker maar oneetbare, buigzame maar stevige materialen op een nieuw idee.

gedragsindicatoren

Eefje

- gebruikt verschillende traditionele beeldende materialen en technieken (schilderen, boetseren, solderen, fotograferen, breien etc.), herkent, benoemt en past ze toe;
- gebruikt niet-traditionele beeldende materialen;
- gebruikt materialen/ technieken op een eigen, nieuwe, creatieve manier;
- geeft materialen een (nieuwe) functionele, symbolische, ... betekenis.

eet smakelijk

Op een ochtend vertelde de docent dat ze had gehoord dat de school binnenkort een restaurant gaat openen. Alle kinderen kunnen daar 's middags komen eten. Hoe zou dat er uit gaan zien en hoe zou dat zijn?

Vandaag luidt daarom de opdracht:

eten maken, een mooie tafel dekken, opdienen en dan doen alsof je samen heerlijk gaat eten. De klas wordt in twee groepen verdeeld. Er zullen foto's gemaakt worden van het hele proces voor een presentatie.

Als materiaal is alles wat op dat moment in de klas aanwezig is beschikbaar.

Eefje en Naomi beginnen enthousiast spullen te verzamelen en samen bespreken ze met de anderen wie wat zal maken en doen. Pizza's worden van papier gemaakt en spaghetti van wol. Bestek van wasknijpers en papier, de lijmstick wordt een zoutvaatje en verfflessen limonade. Menukaartjes worden bedacht en bekertjes zijn er te weinig, maar dat kan ook uit opgerolde A4-tjes. Er hoeft nu geen drank in het is tenslotte 'doen alsof'. Grote vellen papier worden tafelkleden. Helaas is er geen tijd meer voor leuke decoraties, maar een paar blauwe stroken crêpepapier ziet er ook goed uit.

Dan met z'n allen aan tafel en doen alsof je heerlijk gaat eten. Eefje vond dit een leuke les.

toelichting

1

2

Holland

3

4

Voor wie is het kunstwerk bedoeld? (doelgroep) Wat wil de kunstenaar laten zien (inhoud)? Welke **beeldende*** **middelen** en materialen zijn het best geschikt ?

Zoals elke discipline kent ook *Beeldende kunst en vormgeving* een jargon (begrippenapparaat) dat noodzakelijk is om te communiceren over en te flecteren op beeldend werk.

Het gaat hier niet primair om het talige aspect van de terminologie als wel om een communicatiemiddel dat verwijzingen naar handelingen en beeldende fenomenen vergemakkelijkt.

gedragsindicatoren

Eefje:

- toont het besef dat het gebruik van beeldende terminologie helpt om over beelden te communiceren;
- toont het besef dat reflecteren op bestaande beelden helpt om zelf nieuwe beelden te produceren.

reclame

*Eefje werkt aan een project over reclame. Ze zijn met de klas bij een ontwerpstudio en geweest en hebben uitleg gehad over **lay-out*** en **typografie***.*

Vervolgens krijgen ze als opdracht: ontwerp voor een product een reclame-opstelling en fotografeer deze compositie.

*Als oefenopdracht hebben ze foto's gemaakt van een duur uitziende winkelatalage in de buurt van de school waarin een driehoeks**compositie*** gebouwd is met als **aandachtspunt*** sjaaltjes, kostbare parels en als achtergrond geplooid rode gordijnen. Ze roepen voor Eefje de sfeer van een theater op.*

*Voor haar eigen compositie heeft ze ook duur uitziende spullen gebruikt. Op de achtergrond: een foto van een landschap in Griekenland en druiven met een glas wijn ernaast... een vakantieplek voor rijke mensen. Eigenlijk ook wel een **stilleven***. Alles in één **kleurfamilie***. Oh ja, en een oude trouwhandschoen als **attribuut*** van mama ernaast met daarop in **close-up*** haar parfurflesje. Eigenlijk is ze op het idee gekomen door een oude foto van haar oma met felrode lippen en veel sieraden. Op het dopje van het flesje heeft ze als **kleurcontrast*** met de achtergrond ook die rode lippen gemaakt! Dat doet haar denken aan die rare surrealistische zitbank van Dalí, toen ze het in de les over opvallend vormgegeven meubels hadden.*

* verwijst naar de begrippenlijst

Eefje

6

kan een eigen mening geven over de vorm, functie en inhoud van beelden en kan bij de argumentatie de visie van kunstenaars, vormgevers, kunstcritici en het grote publiek betrekken

eigen mening

toelichting

1

2

3

Een kunstwerk komt tot leven als je het goed bekijkt en als je met eigen woorden beschrijft hoe het is vormgegeven. Als je onderzoekt wat de bedoeling (de inhoud) van de kunstenaar is en wat het kunstwerk met jou doet en voor anderen kan betekenen (functie), krijgt het kunstwerk een extra lading: dat plaatst vorm, functie en inhoud in een zinvol perspectief.

gedragsindicatoren

Eefje:

- kan haar eigen mening over de vorm, functie en inhoud van beelden onder woorden brengen; toont door middel van argumenten kennis te hebben van de visie van de kunstenaar of vormgever, van kunstcritici en het grote publiek, en vergelijkt deze met haar eigen zienswijze.

verfrommeld papier

Eefje gaat met haar klas naar de kunstgalerie. Bij het binnenkomen ziet Eefje een grote opblaaspop van gerecyclede plastic zakken in felle kleuren en achter in de expositieruimte een berg papier. Is dit nu kunst? Waarom ligt dit zomaar kris kras door elkaar op de grond? Dan ziet ze dat het eigenlijk vellen tekenpapier zijn, verfrommeld, aan elkaar gelijmd en opnieuw neergelegd. Ze ziet de lijnen en vlakken ook in de pentekeningen die erboven hangen: priegelige tekeningen met veel details die op gebouwen lijken.

De docent vraagt: 'Zie jij wat ik zie?' Eefje zegt: 'Het lijkt wel of ik naar een afbeelding van Google Earth kijk en of de kunstenaar heeft geprobeerd het inzoomen te tekenen'. Zij kan zich voorstellen dat zo iets heel lastig is. Met dat perspectief kan veel misgaan: lijnen die maar niet genoeg diepte willen weergeven. Zij kijkt weer naar de berg verfrommeld papier en fantaseert er een persoon bij: een aankomend kunstenaar die van alles heeft uitgeprobeerd, niet zomaar tevreden is over het resultaat en hier iets van wil laten zien. Die berg afgekeurde tekeningen maakt dit proces voor haar duidelijk. Het lijkt wel of ze er nu ineens een vogel inziet, klaar om weg te vliegen.

Als de docent na een tijdje vraagt of iedereen even in een cirkel op de grond komt zitten om na te praten, weet zij al wat hij gaat antwoorden op die ene vraag: 'Is dit nu kunst?' Ze kan zelfs iets vertellen over de kunstenaar en de relatie tussen de vorm en de functie.

toelichting

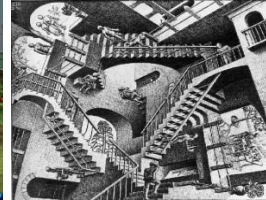
1

2

3

4

We leven in een beeldcultuur die door digitale media gedomineerd wordt. Mediawijsheid is een belangrijk begrip geworden. Het houdt in dat iedereen moet beschikken over bepaalde kennis, vaardigheden en een bepaalde mentaliteit. Met een bewust kritische houding en actieve deelname kan ieder zich onafhankelijk bewegen in een complexe en veranderlijke wereld.

gedragsindicatoren

Eefje:

- maakt gebruik van de mogelijkheden van media;
- beschikt over kennis van oude en nieuwe media;
- toont ict-vaardigheden;
- toont informatievaardigheden;
- is een bewuste, kritische en actieve mediagebruiker;
- neemt deel aan conversaties via de sociale media;
- onderkent de invloed van mediabeelden in de hedendaagse samenleving;
- is zich bewust van de onveilige kanten van media.

WoW

Eefje speelt thuis het internetspel World of Warcraft (WoW). Daar heeft ze andere jongeren leren kennen, zowel in als buiten Nederland. Op een vast tijdstip meldt ze zich aan; dan proberen de leden van haar Guild weer een hoger level te behalen. Een spannend en uitdagend vormgegeven spel. Eefje zag op tv een erg interessante Japanse documentaire over WoW en realiseerde zich daardoor dat WoW ook minder sportieve aspecten heeft. Met haar klasgenoten heeft ze daar nog flink over gediscussieerd en ook op haar Facebook-site. Ze vindt dat er nog te weinig games zijn waar ook meisjes zich door aangesproken voelen.

Onlangs gaf ze een spreekbeurt over games. Ze liet allerlei voorbeelden van het internet zien. Eefje beseft dat WoW een commercieel spel is waaraan veel geld verdiend wordt, hoe aantrekkelijk het er ook uitziet. Of juist daarom! Haar abonnement loopt binnenkort af en ze vindt dat het tijd is om weer eens iets anders te gaan doen. Zelf games ontwerpen lijkt haar toekomst. Eefje weet dat haar WoW-vrienden nooit echte vrienden zullen worden, maar samen WoW spelen kunnen ze heel goed. En dat is ook vriendschap.

kan de diverse functies van eigen beeldend werk, kunstwerken en vormgevingsproducten benoemen en hierbij onderscheid maken tussen de registrerende, rituele, gebruiks-, expressieve, communicatieve en esthetische functie

toelichting

1 Registrerende functie

2 Rituele functie

3 Gebruiksfunctie

4 Expressieve functie

5 Communicatieve functie

6 Esthetische functie

Functies van beeldende producten:

- registerende functie (vastleggen en weergeven van waargenomen visuele informatie);
- rituele functie (een beeldend product gebruiken bij rituele handelingen);
- gebruiksfunctie (een beeldend product toepassen als een bruikbaar voorwerp);
- expressieve functie (ervaringen en beleving van de maker vormgeven);
- communicatieve functie (het beeldend product gebruiken om iets mee te delen);
- esthetische functie (het beeldend product dient ter waarneming, beoordeling en waardering van wat aangenaam aandoet door vorm, kleur, verhouding, et cetera).

gedragsindicatoren

Eefje:

- onderscheidt eigen beeldend werk en dat van medeleerlingen van kunstwerken en vormgevingsproducten;
- kent, herkent, benoemt en beschrijft de verschillende functies van beeldende producten;
- benoemt of beschrijft met argumenten waarom het ene beeldende product beter functioneert dan het andere;
- toont het besef dat verschillende functies in een beeldend werk kunnen voorkomen.

katten

Binnen het project Huisdieren mag elke leerling een huisdier kiezen waarover ze een werkstuk en beeldend werk maken. Eefje is gek op katten. Ze heeft er twee. De opdracht is het huisdier in zijn thuissituatie te fotograferen, een printje te maken en aansluitend de huid van de afgebeelde kat te veranderen.

Eefje kiest voor een giraffeprint en beschildert die met plakkaatverf. Zonder dat ze het wist, heeft ze met de functie van het werk gespeeld. Haar werkstuk heeft ze weer gescand. Door met de computer tekst toe te voegen heeft ze er een affiche mee gemaakt voor de afsluiting van het huisdierenproject: de grote dierenparadeshow. Een show waarbij de eigenaar en zijn of haar dier samen over de meterslange catwalk op het schoolplein lopen.

toelichting

Beeldcultuur

omvat alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie.

1

2

3

4

gedragsindicatoren

Eefje:

- herkent een aantal karakteristieke uitingen van kunst, vormgeving en cultureel erfgoed (beeldcultuur);
- benoemt de specifieke kwaliteiten van deze uitingen;
- vergelijkt hedendaagse vormen van beeldcultuur met soortgelijke vormen uit het verleden;
- kan een korte mondelinge toelichting geven waarin ze de specifieke kwaliteiten van deze uitingen van beeldcultuur verwerkt;
- kan bij een aantal karakteristieke voorbeelden van beeldcultuur de zeggingskracht ervan zowel mondeling als schriftelijk benoemen en aangeven waardoor deze zeggingskracht bepaald wordt;
- kan een aantal karakteristieke uitingen vergelijken en kan verschillen en overeenkomsten in voorstelling of vormgeving zowel mondeling als schriftelijk benoemen;
- kan bij een aantal karakteristieke uitingen van beeldcultuur aangeven waarom deze haar aanspreken of niet, en ze kan haar keuze beargumenteren;
- kan met iemand een gesprek of discussie voeren over de specifieke kwaliteiten van deze uitingen.

Ajaxgoden?

Als je vier minaretten rond een christelijke basiliek zet, krijg je dan een moskee? Deze vraag moest Eefje aan de hand van een foto van de Aya Sofia beantwoorden. Eefje heeft er onderzoek naar gedaan en realiseerde zich toen pas dat de functie van een gebouw in de loop der jaren kan veranderen, van basiliek, via moskee naar museum.

Zo kun je een foto louter als foto zien. Maar je kunt een foto ook in een reclame verwerken. Dan gebruik je de kwaliteit van de foto om de aandacht op het kledingmerk te vestigen. Eefjes vader is een echte voetbalfan. Hij praat vaak over de glorie dagen van Ajax. 'Dit zijn de enige echte Ajax-goden', zegt hij altijd als hij het over de Ajax-foto van Paul Huf heeft die boven zijn werktafel hangt. Dat is volgens Eefje niet waar. Maar ja, dat was wel in de tijd dat die club Europacups won. Dan heeft pa toch misschien wel een heel klein beetje gelijk.

toelichting

1

2

3

Kunst en vormgeving zijn nauw verbonden met de maatschappij. Kunstenaars en vormgevers reageren op de tijdgeest, binnen de kaders van hun eigen professionele ontwikkeling. Daardoor vormen kunstwerken unieke tijdsdocumenten, die gekoesterd moeten worden om zicht te houden op de individuele plek ervan in de cultureel-historische ontwikkeling.

gedragsindicatoren

Eefje:

- kan een standpunt innemen over de rol van kunst en vormgeving in de maatschappij;
- kan beargumenteren waarom kunstwerken en beeldend cultureel erfgoed geconserveerd moeten worden.

draaiend huis

Eefje is met de hele klas naar een kunstenaarsinitiatief in haar woonplaats Tilburg geweest. Daar hebben ze naar een videowerk gekeken. Er werd veel in gesproken; het ging over taal. Toch begrijpt ze het werk niet zonder uitleg en dat ergert haar.

Na school fietst Eefje naar huis. Als elke dag moet ze even glimlachen bij de grote rotonde, omdat daar een raar huis staat: het Draaiend Huis van John Körmeling. Het reist langzaam de rotonde rond. Hoewel ze het huis bijna dagelijks ziet, blijft het haar boeien. Hoe zou het zijn om in zo'n huis te wonen en steeds rondgedraaid te worden? Ze fantaseert hele gesprekken met mensen die het huis voor het eerst zien. Goed dat zo'n lege plek zo'n grappig kunstwerk heeft gekregen. De buurt is ermee op de kaart gezet.

Thuis denkt ze nog eens na over de beide kunstwerken. Misschien dat een videowerk voor iemand anders net zo veel betekent als voor haar het Draaiend Huis. En wat hebben mensen buiten Tilburg eigenlijk aan een draaiend huis? Een videowerk kan over de hele wereld gezien worden. Ze hoopt dat het huis nog lang kan blijven staan en goed verzorgd zal blijven. Dan kunnen meer mensen het zien en er even om glimlachen.

Van Eefjes naar ontwikkelingsfasen

De beeldende competenties van de veertienjarige Eefje zijn nu in kaart gebracht. De (binnenschoolse) route daarheen duurt elf jaar. Het ligt voor de hand dat dit leerproces wordt ingebed in activiteiten die passen bij de beeldende ontwikkelingsfasen van de leerling. Die fasen vormen het uitgangspunt van de gerichte leeractiviteiten binnen het onderwijs in BK&V.

Met praktijkvoorbeelden worden de vier te onderscheiden ontwikkelingsfasen, die elkaar telkens met één jaar overlappen, geïntroduceerd.

In twee kolommen naast elkaar treft men vervolgens de relevante kenmerken voor de beeldende ontwikkeling in de betreffende fase (links) en de taakstellende leeractiviteiten voor de docent (rechts). Met gekleurde blokjes wordt (helemaal rechts) verwezen naar de domeinen van het cirkelschema. Die verwijzing is vervolgens uitgewerkt.

Er wordt afgesloten met een opsomming van alternatieve, uitdagende materialen en technieken; bedoeld als activerende suggestie.

Alleen de laatste (vierde) ontwikkelingsfase, de veertienjarige Eefje moet dan immers alles kunnen, is exemplarisch voorzien van een uitgewerkte verantwoording. Deze toevoeging is met de nodige terughoudendheid ingebracht. Dit leerplan is immers een raamwerk en geen lesmethode.

1.1 Henny

1.2 Praatplaat heks

1.3 Roy Lichtenstein

1.4 Henny met haas

De logeerheks een praktijksituatie van juf Mirjam

In de klas zijn we met een verhalend ontwerp over 'Henny de Heks' bezig. Heksje Henny staat centraal en met haar komst in de klas gebeuren er leuke activiteiten. Henny heeft de klas een brief geschreven met de vraag of ze tijdelijk in onze klas mag logeren omdat haar huis wordt geschilderd. Natuurlijk vinden we het prima en ze verblijft nu tijdelijk in de huishoek. Omdat ze alleen maar een slaapplek nodig heeft zien we Henny niet. We merken alleen aan kleine veranderingen dat ze 's nachts in de klas geslapen heeft. Om de hoofdpersoon, de gebeurtenissen en de verhaallijn te visualiseren wil ik de kinderen op grote vellen papier een soort stripverhaal laten maken.

Het doel van de opdracht is het stimuleren van de fantasie en het voorstellingsvermogen en laten zien dat er vanuit lijnen vlakken ontstaan.

De kinderen weten niet hoe Henny eruitziet, ze mogen dat zelf bedenken. Om te zorgen dat ze geen standaardtekening van een heks gaan maken, kies ik een nieuw materiaal om mee te werken: Oost Indische inkt en wattenstaafjes om mee te tekenen en grote vellen papier. Met de inkt tekenen ze lijnen en door die lijnen te verbinden maak je vlakken, waardoor contouren ontstaan. Daarnaast laat ik de kinderen ook ontdekken wat een strip nu eigenlijk is, welke kenmerken er zijn, de relatie met beeldende kunst, in dit geval Roy Lichtenstein en hoe ze zelf ook op deze manier het verhaal van Heksje Henny vorm kunnen geven.

In de huishoek, waar Henny heeft geslapen, heb ik een stapel stripboeken neergelegd en in de lijsten aan de muur heb ik afbeeldingen van Roy Liechtenstein gedaan. Op het smartboard is een praatplaat van een heks te zien.

Bij binnenkomst zien de kinderen de veranderingen gelijk en er heerst een opgewonden sfeer: Henny is geweest en heeft stripboeken gelezen. De afbeeldingen in de lijsten aan de muur zijn ook veranderd.

In de kring praat ik met de kinderen over wat er te zien is op de praatplaat. Ook bekijken we de stripboeken en er wordt al snel geconcludeerd door één van de kinderen dat ze dit boek wel kan lezen omdat er allemaal plaatjes in staan. De link van het stripverhaal naar de afbeeldingen in de lijsten wordt hierna snel gelegd: het is een plaatje uit een stripboek maar dan heel groot. Ik vertel dat het een plaatje is van een schilderij van een kunstenaar. Op het smartboard laat ik nog meer afbeeldingen zien. We praten in de kring verder over wat we zien, de dikke lijnen, de felle kleuren en soms met letters. Voor de oudste leerlingen vraag ik door naar de emotie, hoe voelen de mensen op het schilderij zich? Ik breng het gesprek weer op Henny en vraag hoe ze eruit zou kunnen. Als ik even later vraag wie op de manier van Roy Lichtenstein en zoals in een stripverhaal wordt gedaan een tekening van haar wil maken, gaan er veel vingers de lucht in.

Helemaal opgaand in het werken met de inkt en de wattenstaafjes en pratend tegen elkaar wordt er steeds meer afgeweken van de eigenlijke opdracht. Er ontstaat bij de kinderen een mix van opdracht en eigen verhaal. Ik vind het interessant om te zien hoe de leerlingen vanuit het materiaal en het gesprek steeds op andere dingen komen die ze in hun tekening verwerken. Eén van de kinderen maakt een robot, tijdens de introductie en instructie is het woord robot niet gevallen. Aan het eind van de les bespreken we met de groep de tekeningen. We constateren dat wij ook een stripfiguur kunnen tekenen met behulp van lijn en kleur en dat de tekeningen echte kunstwerken zijn.

Juf Mirjam heeft met haar opdracht de leerlingen kennis laten maken met de begrippen, lijn, vlak, contour en stripverhaal. Ze hebben kennis gemaakt met kunstbeschouwing door naar de werken van Lichtensein te kijken en daar iets over te vertellen. De kenmerken van een stripverhaal kunnen ze vormgeven in hun eigen werkstuk.

Het praktijkvoorbeeld *De logeerheks* levert een bijdrage aan de volgende Eefjes

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
•	•	•	•	•	•				

omdat Eefje:

- 1 beter begrijpt dat de zeggingskracht van een stripverhaal mede wordt bepaald door de contouren en de kleuren en dit kan benoemen;
- 2 vanuit een inspiratiebron tot nieuwe en onverwachte oplossingen kan komen, in dit geval door het gebruik van het materiaal;
- 3 een manier vindt om vanuit verbeelding iets vorm te geven;
- 4 ervaart hoe verschillende materialen ingezet kunnen worden om een opdracht vorm te geven;
- 5 in aanraking komt met de beeldende terminologie. Ze weet nu dat je iets kan vertellen over de kunstwerken door gebruik te maken van beeldende terminologie;
- 6 woorden krijgt om te vertellen wat ze ziet. Ze is nu meer in staat de 'beeldtaal' te lezen en kan benoemen wat de sfeer is van de afbeelding en hoe het gerelateerd is aan de stripverhalen.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V) in relatie tot algemene kenmerken van beeldende ontwikkeling

De volgende kenmerken van deze leeftijdscategorie (linker kolom) lenen zich voor het ontwikkelen van specifieke beeldvaardigheden (zie rechter kolom):

	Algemene kenmerken van belang voor beeldende ontwikkeling	Taakstelling voor onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V)	
1	Associëren veel op voorwerpen, afbeeldingen en gesprekken en op eigen werk. Het werk ontstaat vaak vanuit toeval, reageren op een spontaan getekende vorm, of naar aanleiding van het materiaal. Kunnen zodanig opgaan in het materiaal of de techniek dat de opdracht wordt vergeten.	Meer laten focussen op het onderwerp zonder dat de spontaniteit en de fantasie verloren gaat.	■ ³ ■
2	Materiaal en techniek staat los van de inhoud. Veel herhaling van technieken. Experimenteren en uitproberen van technieken en materialen en deze willen combineren.	Aanbieden van verschillende materialen en technieken. Leren hoe ze het materiaal moeten gebruiken en de techniek moeten toepassen zodat ze dit, wanneer noodzakelijk, effectief in kunnen zetten voor hun werkstuk.	■ ■
3	Belangstelling voor vorm, lijn, kleur, vlak en textuur. In eerste instantie vanuit lijn en vorm.	Kleurgebruik, experimenteren met kleuren, kleuren herkennen. Benoemen van lijn, kleur, ruimte, vormen, sfeer, textuur en dit toepassen.	■ ■ ■
4	Details doen er niet veel toe, ook realistische weergaven is van ondergeschikt belang.	Kennis laten maken met meer gedetailleerdere en realistische weergave. (bijvoorbeeld wat zie je allemaal in een gezicht?) Zodat ze daarmee kunnen experimenteren.	■
5	Ruimtelijk denken: ruimte wordt wel ingedeeld: gras (onder) en wolken (boven), er voor en er achter is vaak nog moeilijk. Technieken om 2D en 3D weer te geven worden nog niet bewust toegepast.	Beeldende begrippen die te maken hebben met vlakverdeling benoemen en toe laten passen. Verkenning van beelden in verschillende contexten: bijvoorbeeld afbeeldingen, media, beeldende kunst. Zowel 2D, 3D als 4D, statisch en bewegend. In de werkstukken kan onderscheid gemaakt worden in 2D, 3D en 4D technieken.	■ ■
6	Het stadium 'klaar' wordt grotendeels bepaald door 'geen zin meer' of 'de tekening is vol'	Leren reflecteren op het gemaakte werkstuk.	■

³ De kleuren van de blokjes in deze kolom verwijzen naar de drie domeinen (■ visualiseren, ■ creatief denken en ■ beschouwen) waaraan dit aspect van BK&V bijdraagt.

In de drie domeinen betekent dat specifieke aandacht voor:

visualiseren	<ul style="list-style-type: none"> Fantasia en spontaniteit: de leerlingen laten veel aan het toeval over en reageren op het spontaan ontstane beeld. De leerlingen zijn tactiel ingesteld, verven, knippen, plakken etc. gaat over het doen, de fysieke ervaring. Ze leren in opdrachtvorm en in vrije situaties de materialen en technieken toepassen voor het maken van beeldend werk.
creatief denken	<ul style="list-style-type: none"> De leerlingen beginnen spontaan aan een werkstuk, zonder plan of zonder zich aan het plan te houden. De sociale interactie van de leerlingen onderling en de leerling met de leerkracht is van invloed op het creatieve proces. Het ontwikkelen en stimuleren van het gebruik van de fantasie. De leerlingen reageren associatief op voorbeelden, verhalen, prentenboeken, filmpjes etc en laten dit zien in het eigen werk. De leerlingen associëren naar aanleiding van wat er wordt aangeboden en leren ook verbindingen leggen met de wereld om hen heen.
beschouwen	<ul style="list-style-type: none"> De leerlingen kunnen vertellen wat ze zien, horen, ruiken, voelen en proeven. De leerlingen kunnen, indien duidelijk weergegeven emoties herkennen, op plaatjes en van beelden. Ze leren lijn, kleur, eenvoudige vormen en ruimte te benoemen. De leerlingen kennen het verschil tussen 2-, 3- en 4- dimensionaal. De leerlingen herkennen sferen en leren deze te benoemen.

Naast de gebruikelijke materialen en technieken kan ook gedacht worden aan:

Materiaal dat minder voor de hand liggend is. Jonge kinderen vinden het leuk om met materialen te experimenteren. Onbekende materialen nodigen uit om te experimenteren en stimuleren vaak de fantasie.
Het aanbrengen van inkt, verf of ecoline met verschillende materialen. Er ontstaan dan vaak verrassende lijnen of vakken. Voor het aanbrengen kan van alles gebruikt worden bijvoorbeeld wattenstaafjes, bobbeltjes plastic, (tanden) borstel, keukengerei, bolsters van kastanjes of beukenootjes.
Het omgekeerd gebruiken van deze techniek. Er wordt dan eerst een vlak gemaakt door met de materialen te gaan stampelen. Daarna wordt met Oost-Indische inkt of een zwarte stif de vorm omtrokken om de voorstelling duidelijker te maken.
Het combineren van groot materiaal om mee te werken (grote vellen papier, brede kwasten) met kleine materialen en technieken waar meer verfijning in zit.

2.1 10 wordt attractie

2.2 Juf schetst beweging

2.3 3D-werkstuk

2.4 Frank Stella

Gave attracties, leuke speelplekken een praktijkvoorbeeld van juf Nadin

Het schoolplein is opnieuw ingericht met veel kleurige speeltoestellen. De kinderen zijn er vol van. Ik ga kijken of dit in de beeldende lessen voor groep 3, 4 en 5 gecombineerd kan worden met het schoolreisjesseizoen. De kinderen bekijken plaatjes en een filmpje van attracties en speeltoestellen op het digibord. Herkennen ze de speeltoestellen? Waaraan? Ook als je maar een detail ziet? Waar staan ze? In een park, op een plein?

Voor **groep 3** richt ik me op de attracties. Welke attracties vind je spannend, leuk, eng, mooi?

Alle kinderen schetsen eigen ideetjes op een proefpapier. Alles kan dan nog veranderen. Soms doe ik ook mee met het 'probeertekenen'. **Groep 3** tekent/legt/plakt cijfers met satéstokjes (voor deze groep is dit ook nog een maandthema). Daarna wordt er in en rond het cijfer een speeltoestel of een attractie getekend. Zo kan een nul zomaar ook een draaimolen worden.

Groep 4 gaat met grote lange stroken aan het werk. Ik laat zien dat een achtbaan als vorm soms meer is dan alleen maar een 8-figuur. Mooie, spannende bochten, gekrulde vormen en lijnen kun je maken (afbeelding 2.3). Hoe zetten we dat nu vast? Ik leer ze een simpel decor van dun karton te maken. Met vouwen en inknippen kunnen ze zelf verder experimenteren. Ze hebben al eerder een kaart gemaakt geïnspireerd op de *pop-up* techniek. Tot slot kunnen de kinderen zichzelf in de attractie tekenen (uitknippen en erin plakken). Ik doe voor hoe ze gemakkelijk vanuit een lijnfiguurtje, spelende kinderen in allerlei houdingen kunnen tekenen. Als je heel dun schetst met potlood, kun je eroverheen tekenen met stiftkrasjes of kleurpotlood. Zo kleed je het figuurtje aan. Dit helpt kinderen die een figuurtje te perfect willen maken maar nog niet weten met welke beeldvaardigheden een houding in beweging kan worden uitgedrukt. Na afloop laat ik kunstwerken (ook architectonische ontwerpen) van Frank Stella zien en vraag ik de kinderen of ze overeenkomsten met hun attractie zien.

Groep 5 vindt een plattegrond van een attractiepark interessant. Sommigen nemen ze van thuis mee. Ik *google* 'plattegrond attractie park' en zorg ervoor dat er ook A4-prints op tafel liggen zodat de kinderen van dichtbij nog eens goed naar de lijnen (attracties, paden), vormen (contour van het park) en details kunnen kijken. Ze worden ontwerper van een attractiepark. Ze moeten in tweetallen nadenken over de inrichting van zo'n locatie of ruimte. Net als echte ontwerpers laat ik ze een stappenplan maken. Misschien eerst de vorm van het oppervlak bepalen, dan kiezen welke attracties waar moeten komen en dan nog allerlei andere zaken als paden, waterpartijen, wegwijzers, kassa, hekken, gebouwen, bomen, een legenda? (Let bij het tekenen op verschillende standpunten, uitvergroting, inzoomen.) Ik merk dat ze veel voorpret hebben bij het bedenken, tekenen, maken en overleggen. Bij de presentatie en nabespreking proberen de kinderen net als ontwerpers anderen enthousiast te maken voor hun attractiepark.

Juf Nadin heeft de kinderen geleerd om een herinnering/herkenning om te zetten in een tweedimensionaal (groep 3 en 5) en een driedimensionaal werkstuk (groep 4). Ze heeft groep 4 geleerd hoe je constructies van papier en karton kunt maken. In groep 3 heeft juf Nadin de kinderen laten ervaren dat er op een werkstuk doorgewerkt kan worden (eerst cijfers laten vormen en daarna kijken of je er een speelpark in en omheen kan tekenen). Groep 5 heeft ervaren hoe je, net als een ontwerper, procesmatig tot een werkstuk kunt komen. En tot slot hebben de leerlingen geoefend in het praten over elkaars werk.

Het praktijkvoorbeeld *Gave attracties, leuke speelplekken draagt bij aan de volgende Eefjes:*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
•	•	•	•	•		•	•	•	

Omdat Eefje:

- 1 kan vertellen en zichtbaar of tastbaar kan maken hoe ze het onderwerp heeft beleefd;
- 2 keuzes kan maken, van gedachten kan veranderen als bijv. het materiaal daar aanleiding toe geeft;
- 3 een eenvoudig stappenplan kan uitzetten, volgen en zo nodig bijstellen (divergent beeldend proces);
- 4 nu beter begrijpt dat ze al tekenend maar ook met papierstroken een attractie kan maken en een ervaring of een fantasie hierover kan oproepen (zeggingskracht);
- 5 de beeldende eigenschappen van materialen verkent en driedimensionaal inzet voor eigen werk;
- 6 begrippen begrijpt en toepast, zoals schetsen, lijnfiguur, pop-up, plattegrond, vorm, kleurcontrast, contour, standpunt, inzoomen, uitzoomen, uitvergroten, ontwerpen, ontwerper;
- 7 met relevante reclamefolders naar school komt of weet van een website waar een en ander te vinden is (mediawijs);
- 8 de functie kan uitleggen van wat ze heeft gemaakt, bijvoorbeeld de tekens en tekeningen in de plattegrond (functie beeldend werk benoemen);
- 9 de overeenkomsten herkent in lijn, vorm, ruimte en kleur van eigen werk en het werk van klasgenoten ten opzichte van het getoonde kunstwerk (karakteristieke voorbeelden).

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V) in relatie tot algemene kenmerken van beeldende ontwikkeling

De volgende kenmerken van deze leeftijdscategorie (linker kolom) lenen zich voor het ontwikkelen van specifieke beeldvaardigheden (rechter kolom):

	Kenmerken die van belang zijn voor de beeldende ontwikkeling	Taakstelling voor onderwijs in BK&V	
1	Er treedt een verandering op in de manier hoe 'middenbouwers' doen, maken en kijken. De kinderen hebben steeds meer behoefte aan betekenissen en consequenties die daaraan kleven (aandacht voor symbolen en logo's).	Samenhangen met andere vakken zichtbaar maken tijdens het beeldend werkproces. Uitbreiden van het beeldend begrippenrepertoire (uitleg wordt beter begrepen door een gemeenschappelijk bekend begrippenapparaat).	■ ⁴ ■
2	De aandacht verschuift van fantasie naar hoe het 'in het echt' is. Daardoor verandert het onderzoekend vermogen van speels ontdekken naar de vraag hoe iets precies moet. Dit kan leiden tot verstarring als het oplossend vermogen niet wordt aangesproken of gestimuleerd.	Tegemoetkomen aan de behoefte aan realiteit door materialen en technieken niet alleen aan te bieden, maar ook aansporen uit te zoeken hoe een en ander te verbinden of construeren. Denk daarbij aan 2D-, 3D-, maar ook aan 4D-animatie en combinaties. Fantasie stimuleren door uitdagende onderwerpen. bijvoorbeeld 'uitvindingen' voor groep 5. 2D- en 3D-vorm (zoals lijnen om iets uit te drukken, geluid, beweging, explosie, verhoudingen, hoekige, organische, geometrische vormen).	■ ■ ■
3	Meer aandacht voor details.	Aandacht besteden bij het leren natekenen of boetseren van dieren aan huid, vacht, veren en dergelijke, maar ook aan kleurnuances en houding.	■
4	Veranderingen in ruimteconcept: manier waarop ruimtelijke relaties worden weergegeven.	2D- en 3D-ruimte (overlapping, groot-klein, verafdichtbij, plaatsing, instekende vormen).	■ ■
5	Veranderingen in compositie (opbouw van het werkstuk) en totstandkoming van de vorm (bijvoorbeeld door gebruik van contour).	Meer aandacht voor schetsen, ontwerpen en uitvoeren.	■ ■
6	Ontdekken van de mogelijkheid om te tekenen zonder thema of verhaal, dus spelen met vormen en kleur, geboeid worden door geometrische patronen.	Compositie (zoals verhouding en richting, plaatsing, ritme en herhaling, uitsnede, detail) en kleur (expressieve kleuren, contrast/nuance, camouflage, kleurfamilies).	■

⁴ De kleuren van de blokjes in deze kolom verwijzen naar de drie domeinen (■ visualiseren, ■ creatief denken en ■ beschouwen) waaraan dit aspect van BK&V bijdraagt.

In de drie domeinen betekent dat specifieke aandacht voor:

Visualiseren
<ul style="list-style-type: none">• Denken in wetmatigheden, ordenen, groeperen.
<ul style="list-style-type: none">• Verbeelding van ruimtelijke illusie en ruimtelijke vormgeving in 2D, 3D en 4D.
<ul style="list-style-type: none">• Werken vanuit de directe waarneming, de aanschouwing.
<ul style="list-style-type: none">• Construeren en constructie met diverse materialen, ruimtelijk werken in papier en karton, opbouwtechnieken in klei.
<ul style="list-style-type: none">• De mogelijkheden van allerlei beeldaspecten verder uitdiepen.
<ul style="list-style-type: none">• Het zoeken naar en creëren van leuke presentatieplekken (tentoonstellingsvaardigheid) in de klas of de school.
Creatief denken
<ul style="list-style-type: none">• In het beeldend proces verschillende oplossingsmogelijkheden overwegen.
<ul style="list-style-type: none">• Beeldend associëren.
<ul style="list-style-type: none">• Plannen (stapsgewijze aanpak) en experimenteren.
Beschouwen
<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van het referentiekader van waaruit naar een beeldend werk wordt gekeken.
<ul style="list-style-type: none">• Het gebruiken van beeldende begrippen.
<ul style="list-style-type: none">• Door ontwakend causaliteitsbesef goed laten kijken naar en praten over zaken die verband houden met het maken en doen.
<ul style="list-style-type: none">• Mogelijkheden bieden om reflectief vermogen te ontwikkelen (kijken en reflecteren op omgeving, kunst en vormgeving).
<ul style="list-style-type: none">• Ontwikkeling van de perceptuele organisatie.
<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van het realiteitsgehalte van eigen werk en dat van anderen.
<ul style="list-style-type: none">• Verschijningsvormen uit verschillende culturen.

Naast de gebruikelijke materialen en technieken kan ook gedacht worden aan:

Gebruikelijke technieken en materialen ongebruikelijk combineren.
Minder voor de hand liggende spullen en materialen (restanten van technische producten) en wat er zoal tevoorschijn komt bij een magazijn-opruiming.
Textiel (draden, stoffen) bewerken en verwerken in 3D-werk (aanleren van enkele borduursteken), een stukje breien of haken. Buig een letter of cijfer met ijzerdraad 2D of 3D. Maak ruimtelijke textielconstructies. Misschien is een en ander in een animatie te verwerken.
Het uitbreiden van constructievaardigheden via ruimtelijk werken in papier en karton of opbouwtechnieken in klei. Het stapelen van houtstukjes los of vastgespijkerd, ingestoken of eraan gehangen. Verbindingsmaterialen als elastiek, draad en tape. Ontdek dat ook verbindingsmaterialen een beeldende kwaliteit hebben. Presenteer het werk als een installatie.

3.1 In de galerie

3.2 Object L. Hambeukers

3.3 'Betekende huid'

3.4 Detail

Een passend cadeau een praktijkvoorbeeld van juf Chantal

Ik ben bij de opening van een expositie geweest. Aan de wanden hangen schilderijen die aan landschappen doen denken. In de ruimte staan bronzen objecten op sokkels. Figuratieve inscripties zijn als 'betekende huid' zichtbaar. Door een gesprek met de twee kunstenaars weet ik dat een van hen vooral geïnteresseerd is in de vloeiende lijnen van het oude schrift. Ik wil graag met letters en tekens aan de slag. Deze expositie lijkt me voor mijn groep 6 een uitstekende inspiratiebron.

De leerlingen hebben op *YouTube* een paar filmpjes gezien over brongieten. Ik laat ze eerst zelf goed rondkijken. Ik maak groepjes van drie en geef een opdracht mee: 'Kies een cadeau voor...' Groepje 1 gaat een object uitkiezen voor de jarige koningin. Groepje 2 voor de directeur van de school, 3 voor een zwerver, 4 voor de stagiaire, 5 voor een politieagent, groepje 6 voor de klassenouder... enz. De leerlingen verplaatsen zich in de persoon en kiezen met elkaar een passend object. Na tien minuten zitten alle leerlingen in een kring op de grond, tonen hun gekozen objecten en geven een toelichting op de keuze. Het valt me op dat de leerlingen echt heel goed hebben gekeken én zich hebben verplaatst in hun cadeau-ontvanger. In dit nagesprek komen veel verschillende zaken aan de orde: inlevingsvermogen, vorm, kleur, materiaalgebruik, techniek, uitstraling, functionaliteit, waarde

Voor de koningin hebben ze een beeld gekozen dat kostbaar aandoet door de goudkleurige nuances in het brons. Ditzelfde object wordt ook door de 'zwerwersgroep' gekozen om zijn kostbaarheid. Dan kan de zwerver het verkopen om te overleven. Het object voor de politieagent is vooral gekozen op de gesloten vorm, een geometrisch bouwwerk met gestileerde openingen aan de bovenkant, dat aan een deftige cel doet denken... Spelenderwijs komt ook de techniek van het brongieten aan de orde. Een jongen kan haarfijn uitleggen hoe deze techniek wordt toegepast. Vooral het vuur en de techniek spreken hem aan.

Hierna bespreken we vragen als: Lijken de objecten alleen maar oud door het materiaal en de afwerklaag? Of... zijn ze echt oud? Waar doen die oude tekens je aan denken? Zou je het kunnen ontcijferen? Waarvoor zouden ze bedoeld zijn? Kun je ook zien of het beeld volgens de 'verloren was'-methode (*cire perdue*) is gegoten? Zouden er meerdere afgietsels van zijn gegoten? Het lijkt één grote puzzel die zich laat ontrafelen. De tijd vliegt om en ik wil ook nog de schilderijen met ze bekijken en bespreken.

Na een korte introductie van de begrippen (abstracte en figuratieve vormgeving), genres in de schilderkunst (portret, landschap, stillevens) gaan ze weer in de drietallen uiteen en bedenken antwoorden op vragen als: Waaraan kun je zien dat de kunstenaar aan de rivier woont? Hoe heeft de kunstenaar de modderige aarde, het water, de wind, de mist geschilderd? Zie je overeenkomsten tussen het geschilderde en het grafische werk?

Op mijn vraag of ze even willen gaan staan bij hun favoriete kunstwerk zie ik in één oogopslag dat de bronzen beelden het winnen. Dat geeft me een mooi opstapje vanmiddag in een les grafische technieken met die tekens aan de gang te gaan. De leerlingen gaan een geheime boodschap ontwerpen!

Juf Chantal heeft de leerlingen echte kunstwerken laten zien. Ze heeft ze leren kijken door middel van handreikingen (een cadeau... waaraan... hoe...). Ze hebben zich verdiept in de kunstwerken, zich verplaatst in de rol van de ontvangende persoon en daarover met elkaar gepraat. Ze hebben gezien dat kunstenaars zich laten inspireren door een bron: een oude cultuur of de eigen omgeving.

Het praktijkvoorbeeld *Een passend cadeau draagt bij aan alle Eefjes*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

Omdat Eefje:

1. de zeggingskracht van de tekens als verwijzing naar een andere cultuur kan benoemen;
2. vanuit een inspiratiebron tot nieuwe en onverwachte oplossingen kan komen;
3. onderzoekt hoe vanuit verbeelding een geheime boodschap over te dragen;
4. een keuze kan maken uit geschikte materialen voor een grafische verwerking;
5. iets kan vertellen over de geëxposeerde kunstwerken door beeldende begrippen te gebruiken;
6. vanuit de vormgeving voor een ander een passend kunstwerk kan kiezen en dit kan motiveren;
7. zich vooraf heeft geïnformeerd door een filmpje op YouTube te bekijken over het bronsgieten;
8. gebruikmaakt van de communicatieve functie: een geheime boodschap verbeelden;
9. de beeldende karakteristieken en genres van de geëxposeerde werken kan benoemen, hierop met anderen kan reflecteren en ze onderling kan vergelijken;
10. de vormtaal uit andere, vroegere perioden kan herkennen en een standpunt kan innemen.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V) in relatie tot algemene kenmerken van beeldende ontwikkeling

De volgende kenmerken van deze leeftijdscategorie (linkerkolom) lenen zich voor het ontwikkelen van specifieke beeldvaardigheden (rechterkolom):

	Kenmerken die van belang zijn voor de beeldende ontwikkeling	Taakstelling voor onderwijs in BK&V	
1	Stagneren van spontaan tekenen: angst voor eigen of in ogen van anderen tekortschietende prestaties. De aantrekkingskracht van en aandacht voor visuele effecten en visuele trucjes zoals het aanbrengen van schaduw en 3D-suggesties.	Breder repertoire: aanbieden en ontwikkelen van esthetische en technische mogelijkheden van verschillende materialen en de bewerkingen hiervan verkennen. Experimenteren met verschillende gangbare materialen. Kennis bieden, over bijvoorbeeld het perspectief of hoe beweging te suggereren. Resultaten van leerlingen vergelijken en bespreken.	5 ■ ■
2	Zoeken naar houvast in zowel de thematiek als de vormgeving. Behoeft aan de 'echte' wereld; een 'plan'.	Opdrachten uit de echte wereld of de virtuele wereld. Omgaan en werken vanuit gegeven criteria. De leerling wordt zich bewust van de eigen lichamelijke kracht en de persoonlijke motoriek. De werkstukken worden groter en omvangrijker; de leerling kan er langer en geconcentreerder mee bezig zijn.	■ ■
3	Mogelijkheden zien in de beeldende uitdrukingswijzen: oog krijgen voor mogelijkheden tot expressie van ideeën; gevoeligheid voor materialen en inspirerende en uitdagende omgevingen.	Gevoelig worden voor en geïnspireerd raken door de variaties in beeldende uitdrukingswijzen. Meer durven en doen, door te kijken naar beeldend werk van kunstenaars, zijn werkomgeving en met andere leerlingen hierop reflecteren.	■
4	Ontstaan van het besef voor menselijke intenties, dat beelden vanuit verschillende bedoelingen kunnen ontstaan. Zich enigszins kunnen verplaatsen in de maker, beseffen dat er een relatie is tussen gekozen vormgeving en bedoeling. Ontwikkelen van een eigen standpunt.	Samen kijken naar beelden en de diepere bedoelingen ontrafelen; leren om kwaliteit te onderscheiden. Woorden of beelden gebruiken om een persoonlijk standpunt te bepalen: leren en durven uitspreken wat je van iets vindt.	■ ■ ■
5	Behoeft aan constructief-technische 2D-, 3D- en 4D-mogelijkheden, het hanteren van echt gereedschap en de beeldende mogelijkheden van materialen.	Het werken in een echte, technische omgeving (gebruik van machines) vormt een uitdaging. De leerling bewust ervan maken dat er een relatie is tussen het gekozen materiaal en de uiteindelijke vormgeving.	■ ■

⁵ De kleuren van de blokjes in deze kolom verwijzen naar de drie domeinen (■ visualiseren, ■ creatief denken en ■ beschouwen) waaraan dit aspect van BK&V bijdraagt.

In de drie domeinen betekent dat specifieke aandacht voor:

Visualiseren	<ul style="list-style-type: none"> Het zicht krijgen op de bedoeling: de diepere laag van gedachten en gevoelens. Wat is de boodschap? Wat zit erachter? Wat wil ik zichtbaar maken? Wat fascineert mij? Welke bronnen inspireren mij? Welke middelen zijn daarvoor het meest geschikt? Het experimenteren met materialen en technieken: weglaten en toevoegen door knippen, snijden, verbinden, construeren et cetera. Waarom kies ik nu juist voor deze materialen en technieken? Wat wil ik laten zien of uitdrukken? Hoe maak ik een werk ruimtelijk? Hoe maak ik het groter, stevig, sterk, vrijstaand? Reflectie op de eigen voortgang: In welke mate is het beeld goed gelukt? Waarom? Waarom niet?
Creatief denken	<ul style="list-style-type: none"> Het onderzoeken van de relatie tussen het materiaal, de techniek en de vorm. Wat is het effect van deze keuze? Kan het beter? Anders? Hoe? Waarom? Het onderzoeken en ontdekken van de beeldende oplossingen en verwerkingen die bijdragen tot een zo karakteristiek mogelijk beeld; de karakteristiek van het gebruikte materiaal benutten en dit materiaal kwaliteit geven. Het doorlopen van de stappen van een complex vormgevingsproces: nadenken, schetsen en experimenteren met materialen en technieken om het beeld zoveel mogelijk zeggingskracht te geven.
Beschouwen	<ul style="list-style-type: none"> Het verdiepen in de achtergronden en de diepere betekenis van het beeld: Wat raakt mij? Waarom ontroert mij dit? Het onderzoeken van het materiaal en dit plaatsen in een bepaalde tijd: Wat maakt het dat deze tijd tot leven komt? Het verzamelen van afbeeldingen, kijken op YouTube, internet et cetera. Wat is nog meer kenmerkend voor deze periode? Waarin verschillen deze periodes van elkaar? Een eigen mening vormen en deze aan anderen kunnen uitleggen.

Naast de gebruikelijke materialen en technieken kan ook gedacht worden aan:

<p>Schetsen en tekenen van de letters of tekens voor de 'geheime boodschap'. Deze tekens vormen en knippen, snijden, drukken. Materiaal: board, golfkarton, vinyl, oude fietsbinnenband et cetera. Inwrijven met inkt en afdrukken op papier, karton, een glazen potje, een blikje. Letters vormen van sliertjes klei en deze decoratief bewerken. Letters vormen met je handen, je vingers, de schaduw op de muur... Staand of liggend op de grond letters vormen met je eigen lichaam en dat van anderen.</p>
<p>Een ruimtelijk object maken, de tekens voor 'de geheime boodschap' hierop aanbrengen of er omheen wikkelen.</p>
<p>Een fotostrip, videobeeldverhaal of filmpje op een mobieltje waarin een boodschap verborgen zit.</p>
<p>Een zelfbedrukte pagina zogenaamd verstopten in een tijdschrift. De 'boodschap' afdrukken op witte plastic winkeltasjes, op een vlag van repen oud textiel (gordijn, dekbed, t-shirt) enz.</p>
<p>De verborgen boodschap aanbrengen in graffiti op een achtergrond, een oude muur, enz.</p>

4.1 Stadhuis (voorloper van het Paleis op de Dam)

4.2 Expliciet gebruik van kleur in het exterieur*

4.3 Idealistische visie op de gebouwde omgeving

4.4 Modern vormgegeven gemeentehuis.

Ons gemeente-thuis, een praktijkvoorbeeld van de heer J. van Campen

De leraar, meneer Van Campen, heeft de ervaring dat veertienjarigen maar weinig belangstelling hebben voor objecten die volwassenen waardevol vinden. Cultureel erfgoed (zoals een monument) is hoogstens oubollig. Zijn leerlingen verdiepen zich niet uit zichzelf in bijvoorbeeld vorm en functie van een gemeentehuis. Van Campen wil ze laten ervaren dat het wél de moeite waard is. Om ze meteen op scherp te stellen schrijft hij 'Ons gemeente-thuis' op het bord.

'Dat schrijft u fout', roepen m'n leerlingen: 'Het is geen thuis, maar huis'. Die reactie gebruik ik om te vragen wat zo'n huis voor je betekent ('niks, hoezo?') en vervolgens wat het zou kunnen of moeten betekenen: je geboorte is er aangegeven, later wordt er je paspoort geregeld, je huwelijk voltrokken enzovoort. Bovendien is het een gebouw waarin gasten worden ontvangen, die belangrijk (kunnen) zijn voor de gemeente (de stad, het dorp of de wijk), dus ook voor jou. Geen wonder dat dergelijke ontvangsten vaak gepaard gaan met veel ceremonieel (niet alleen stropdassen). De vormgeving van het gemeentehuis is daarom in het ideale geval niet alleen bijzonder, maar ook zo dat je het als een gemeente-*thuis* kunt ervaren.

Als een gebouw belangrijk is, dan wordt er soms van alles aan gedaan om de aandacht te trekken: kleur, materiaal, versieringen, afmetingen, maar ook de plaats (bijvoorbeeld aan een plein midden in de gemeente). En als er in het oorspronkelijk ontwerp al geprobeerd werd aandacht te trekken, dan kan dat nu wel eens helemaal uit de tijd zijn, of om een andere reden geen effect meer hebben.

Omdat de meesten er zelfs nog nooit over hebben nagedacht, toon ik ze voorbeelden van gebouwen uit andere tijden en culturen (cultureel erfgoed) als visualisatie van verschillende opvattingen en van hedendaagse bouwwerken en kunstobjecten als prikkels om tot iets nieuws te komen.

Vervolgens discussiëren de leerlingen erover.

Ik geef als opdracht 'Verbeter of ontwerp een nieuw (en dus beter) gemeentehuis'. Vóórdat de leerlingen alternatieven bedenken, laat ik ze er eerst bij stilstaan wat zo'n gebouw zou kunnen betekenen: je kunt daarover van mening verschillen. De eisen aan 'beter' of 'nieuw' worden voor een belangrijk deel door de leerling zelf bepaald op grond van de verstrekte informatie, discussie en zelf opgespoorde informatie (bijvoorbeeld een interview met een ambtenaar). Het gaat dus om een weloverwogen eigen visie.

Welke mogelijkheid voor een uitwerking (zie 'Suggesties voor materialen en technieken') een leerling kiest, hangt niet alleen af van wat de leerling kan, maar ook van wat hij of zij wil laten zien. Adequate beoordeling van het werkstuk kan daarom alleen als de leerling het beeldend proces documenteert en erop reflecteert.

Meneer Van Campen heeft in dit voorbeeld de leerlingen met andere ogen naar de eigen omgeving laten kijken. Vervolgens ontwikkelen ze een persoonlijke standpunt. Ze zetten dat om in een beeldend alternatief gebaseerd op de eigen visie. Of het eindproduct geslaagd is, laat de leraar mede afhangen van de criteria die de leerling zelf ontwikkeld heeft.

Daarnaast heeft het begrip 'cultureel erfgoed' in deze lessen een concrete invulling en betekenis gekregen, zodat de leerlingen beseffen wat de waarde ervan kan zijn.

Het praktijkvoorbeeld *Ons gemeente-thuis draagt bij aan alle Eefjes.*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

Toelichting:

In de bijlage 'Specificatie Eefjes in de beschreven lessituatie bij ontwikkelingsfase 4' is een mogelijk lesprogramma uitgewerkt en verband gelegd tussen elk Eefje en een fase in dat programma.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving (BK&V) in relatie tot algemene kenmerken van beeldende ontwikkeling

De volgende kenmerken van deze leeftijdscategorie (linkerkolom) lenen zich voor het ontwikkelen van specifieke beeldvaardigheden (rechterkolom):

1	Vooraf oog voor de formele eigenschappen van beelden (vorm, structuur, materiaal, enz.). De leerling hecht daarbij aan werkstukken met een 'net echt' karakter, bijvoorbeeld ruimtelijke weergave.	Waar mogelijk beeldende aspecten inzetten die dit steunen. Bijvoorbeeld basale kennis van ruimteweergave in 2D-werkstukken (perspectief), in 3D (maquette) en 4D (camerastandpunt).	■ ⁶
2	De leerling heeft voldoende technische vaardigheden om vorm te geven en kan abstract denken.	Laten experimenteren met en reflecteren op alternatieven, waarvan de kwaliteiten het 'net echt' karakter overstijgen en/of er een waardevol alternatief voor zijn.	■ ■
3	De leerling heeft probleemoplossend vermogen ontwikkeld met daarin diverse alternatieven voor het bestaande. Dit vormt de basis voor bewust procesgericht werken.	Procesgericht werken vereist zowel een onderzoekende houding als geduld en concentratie. Deze basishoudingen voor het beeldende proces benadrukken en bijbrengen.	■
4	Plezier en vertrouwen in het beeldend werk zijn vaak gebaseerd op productieve (ambachtelijke) vaardigheden gericht op een vooraf bekend en gewaardeerd resultaat.	Plezier bevorderen in een route naar een product dat inspanning heeft gekost en waarvan het resultaat niet vooraf bekend is (cliché), maar uiteindelijk wel bevredigend.	■ ■ ■
5	Experimenteert en verkent graag de mogelijkheden van beelden in onze gemedialiseerde maatschappij.	Hiertoe gelegenheid geven en vervolgens manipuleerbaarheid onderwijzen ten bate van de zeggingskracht van het beeld.	■ ■ ■

⁶ De kleuren van de blokjes in deze kolom verwijzen naar de drie domeinen (■ visualiseren, ■ creatief denken en ■ beschouwen) waaraan dit aspect van BK&V bijdraagt.

In de drie domeinen betekent dat specifieke aandacht voor:

Visualiseren	
Creatief denken	
Beschouwen	

Visualiseren	<ul style="list-style-type: none">• Je leert hoe het zichtbare en het onzichtbare (gedachten, gevoelens) kunt vormgeven in twee-dimensionale, drie-dimensionale en bewegende beelden. Dat doe je op verschillende manieren, met behulp van uiteenlopende materialen en technieken.
Creatief denken	<ul style="list-style-type: none">• Je leert dat het maken van beelden een creatief proces is, waarin vormgevingsvraagstukken meer dan één oplossing hebben. Die oplossingen bereik je in een complex proces waarin nadenken, schetsen en experimenteren hand in hand gaan.
Beschouwen	<ul style="list-style-type: none">• Je leert dat beelden zeggingskracht hebben en verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Beelden kunnen ons informeren, beroeren, verleiden en soms ook manipuleren. De betekenis wordt bepaald door de kennis en achtergrond van de beschouwer en door plaats en de tijd waarin de beelden zich voordoen. Je leert om (eigen) beelden in een context te plaatsen en je er, in dialoog met anderen, een mening over te vormen.

Naast de gebruikelijke materialen en technieken kan ook gedacht worden aan:

Naast gangbare materialen en technieken (zoals collage, maquette) kan ook gedacht worden aan minder voor de hand liggende activiteiten als een PhotoShop van de voorgevel, een *artist impression* van een maquette van foto's op ooghoogte, een filmpje van al dan niet geënceneerde ceremonies zoals een huwelijksvoltrekking.

Bijlage

Specificatie Eefjes in de beschreven lessituatie bij ontwikkelingsfase 4

In deze bijlage is een mogelijk lesprogramma van de heer J. van Campen uitgewerkt. Bovendien is er verband gelegd tussen elk Eefje en een fase in dat programma. Die 8 fasen zijn 'Inleiding', 'Oriëntatieopdracht', 'Onderzoekopdracht', 'Ontwerpopdracht', 'Evaluatie', 'Beoordeling', 'Nabespreking' en 'Beoordeling nabespreking'. Ze zijn kort beschreven in onderstaand schema. In de linker kolom zijn de nummers van de Eefjes vermeld die verband houden met de betreffende fase.

	<p>1. Inleiding</p> <p>Ik geef een korte inleiding over het begrip 'gemeentehuis' (zowel functioneel – ambtenaren moeten kantoorruimte hebben – als representatief) aan de hand van een bekend gebouw. Het Paleis op de Dam is een geschikt voorbeeld omdat e.e.a. bekend is over de voorgeschiedenis, de architect, veranderingen in de directe omgeving en later de verandering van functie van het gebouw. Ook kunnen details van het gebouw de revue passeren vanwege hun symbolische waarde. Op de functie ga ik dieper in waarbij met name bijzondere situaties aan bod komen. Het Paleis op de Dam wordt bijvoorbeeld gebruikt voor het toejuichen van een Europees of Wereldkampioen op het bordes. Daarna geef ik een voorbeeld van een gebeurtenis uit onze eigen omgeving (levende kerststal in de hal, prijsuitreiking aan de plaatselijke hockeyclub, begeleid door de dorpsfanfare etc.).</p>
--	--

1 5 6 7	<p>2. Oriëntatieopdracht</p> <p>Ik leg uit wat we in deze opdracht verstaan onder een 'beter' gebouw: een gebouw dat er mooi uitziet in relatie tot de functie. Om de vraag te beantwoorden of een gemeentehuis mooi is of dat het beter kan, helpt het als je er een paar gezien hebt. Die staan natuurlijk niet op een rijtje bij elkaar, maar internet kan je helpen om een beeld te vormen van wat er allemaal al is bedacht en gebouwd. Daarom geef ik de volgende oriëntatieopdracht:</p> <ul style="list-style-type: none">• Zoek op internet afbeeldingen van gemeente-, raad- of stadhuizen op.<ul style="list-style-type: none">- Kies er twee uit die er 'oud' uitzien en twee moderne. Noteer in welke gemeente ze staan, wat je er van vindt en waarom. Download van elk gebouw minstens één afbeelding.- Download een afbeelding van iets wat je opvalt aan (minstens) een van de gebouwen, zoals een detail, een bijzonder ding, plaatsing in de omgeving. Noteer wat je opviel.- Print de afbeeldingen en je aantekeningen voor je portfolio (de map waarin je jouw spullen voor deze opdracht in bewaart).• Zoek op internet een afbeelding en/of filmpje op van een bijzondere gebeurtenis in een gemeentehuis (b.v. een huldiging of een huwelijk).<ul style="list-style-type: none">- Download e.e.a. en noteer waaraan je ziet wat er gebeurt, wat er aan gedaan is om er iets bijzonders van te maken en of de gebeurtenis in een bijzondere ruimte plaatsvond.- Print de afbeelding (of een still uit het filmpje) en je commentaar voor je portfolio.
------------------	--

1 6 8	<p>3. Onderzoekopdracht</p> <p>Hoe mooi is nu eigenlijk jullie <i>eigen</i> gemeentehuis in relatie tot de functie? Die vraag laat ik beantwoorden m.b.v. de volgende opdracht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bekijk de buitenkant van het gemeentehuis en zo mogelijk ook belangrijke (=representatieve) ruimtes binnen. Kijk ook naar hoe het gebouw in de omgeving is geplaatst. Als er een website van de gemeente is: raadpleeg die om na te gaan of en zo ja wat daarop over het gemeentehuis (vorm en functie) is te vinden. • Beschrijf wat je als positief en negatief ervaart. Denk daarbij aan termen als: gezellig, kil, kaal, druk, chique, sjofel, ruim, ouderwets, modern, futuristisch etc. Je kunt ook vergelijkingen maken, bijvoorbeeld: doet denken aan een huiskamer, een kathedraal etc. Maak daarbij een onderscheid tussen 'toegepast' (b.v. 'het is zo heel duidelijk waar de hoofdingang is') en 'autonoom' (b.v. 'de kleur waarin het houtwerk van de ramen is geschilderd, steekt heel mooi af tegen het marmer van de muur'). Maak zo mogelijk foto's van die aspecten. Je aantekeningen vormen de basis voor een gedachtewisseling met je klasgenoten. • Wissel je mening uit in een groepje. Mogelijk kan je ze ergens op wijzen ('is je dat reliëf boven de achterdeur niet opgevallen?') en/of overtuigen van je mening. Maar misschien hebben <i>anderen</i> op bepaalde punten gelijk. Dan pas je zo nodig je mening aan. Als er in de klas mensen uit verschillende gemeentes komen, dan wordt per gemeentehuis groepjes gevormd. Afhankelijk van tijd en/of noodzaak presenteert elk groepje aan de hele klas de resultaten van de meningsvorming en gaat men de discussie aan. Stel je jouw mening over het eigen gemeentehuis bij? Dat bepaal je zelf. • Wanneer er tijd voor vrijgemaakt kan worden, dan kan je iemand interviewen die een of meer ervaringen met het gebouw heeft, b.v. een ambtenaar die een bijzondere ontvangst regelde of iemand die bij een ceremonie betrokken was. • Resultaat van deze opdracht: je geeft een oordeel over de vormgeving van het eigen gemeentehuis. Daarbij maak je een onderscheid tussen diverse functies, m.n. gebruiksfunctie, communicatieve, esthetische, rituele en expressieve functie.
-------------	--

2 3 4 5 8	<p>4. Ontwerpopdracht</p> <p>In overleg met mij bepaalt de leerling of die een verbeterde versie ontwerpt van het gemeentehuis of een heel nieuw ontwerp maakt. Gedeeltelijk hangt dat af van de kritiek op het bestaande gebouw: als je het allemaal prachtig vindt, dan valt er niet veel te verbeteren.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aandachtspunten: <ul style="list-style-type: none"> - <i>veranderen</i>: het gebouw kan best indrukwekkend en prachtig vormgegeven zijn, maar dat hoeft nog niet te betekenen dat het 'van deze tijd' is. Bijvoorbeeld: zou het Paleis op de Dam als gemeentehuis nu niet erg ouderwets overkomen? In zo'n geval wordt het gemeentehuis helemaal weggedacht en komt er een heel nieuw ontwerp. Dat kan op de huidige plaats zijn, maar ook ergens anders. Of je zou aan de omgeving het e.e.a. willen veranderen (b.v. een kleiner plein met een vijver vlak voor het gebouw). - <i>behouden</i>: er kunnen elementen in het gebouw zitten die je 'koste wat kost' wil bewaren, b.v. streekgebonden elementen zoals bepaalde versieringen. - <i>benoemen</i>: soms heet een gemeentehuis 'raadhuis' of 'stadhuis'. Wat zegt dat eigenlijk? Heb je een toepasselijker naam, bijvoorbeeld 'vooralleemenshuis' (VAM-huis), dan kan je die gebruiken als titel voor je ontwerp. <p>Dan geef ik de leerlingen de volgende aanwijzingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Noteer eerst de eisen die in elk geval gesteld worden aan de verbeterde versie of nieuwbouw (zie resultaten van de oriëntatie- en de onderzoekopdracht). Zijn er ook andere eisen die je wilt toevoegen? Noteer ze. • Keuze van materiaal/techniek: welke mogelijkheden je hebt, hangt af van de situatie op school. Als er iets te kiezen valt, dan schrijf je op waarom je een bepaalde keuze maakt. Het kan zijn dat je (nog) twijfelt: je krijgt meer duidelijkheid als je een of meer voorstudies maakt. Je schrijft zo goed mogelijk op: vooraf waaraan je twijfelt en achteraf wat en waarom je gekozen hebt. • Kies uit je voorstudies en maak het uiteindelijke ontwerp.
-----------------------	--

1 2 5 6 8	<p>5. Evaluatie</p> <p>Als de leerlingen klaar zijn laat ik ze hun werk evalueren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vergelijk je ontwerp met het huidige gemeentehuis. Welke verbeteringen heb je aangebracht en zijn het ook echte verbeteringen geworden? Het is namelijk mogelijk dat je wel kritiek hebt op de huidige vormgeving, maar dat je alternatief niet (veel) beter is. Het kan zelfs zo zijn dat je voor bepaalde kritiekpunten geen verbeteringen hebt kunnen bedenken. • Presenteer je ontwerp (inclusief de vergelijking met de huidige situatie). Vertel daarbij hoe je over je eigen verbeteringen denkt.
-----------------------	---

1 t/m 8	<p>6. Beoordeling</p> <p>Afhankelijk van de uitgevoerde opdrachten hanteer ik bij de beoordeling o.a. de volgende aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Is het resultaat van de onderzoeksopdracht (oordeel over de vormgeving van het eigen gemeentehuis) efficiënt m.b.v. beeldende begrippen beschreven? • Zijn materialen en technieken (binnen de eigen mogelijkheden en die van de school) goed gekozen en ingezet in de ontwerpdracht? • Is er sprake van divergent onderzoek bij de voorstudies? • Is bij de uiteindelijke keuze en uitwerking sprake van een bewuste afweging? • Is de presentatie gegeven op een voor klasgenoten inzichtelijk manier en werd serieus op hun commentaar gereageerd? • Is doordacht gereflecteerd op het uiteindelijk resultaat en het werkproces?
---------------	--

6 9 10	<p>7. Nabespreking</p> <p>Nu de leerlingen zich intensief over de vormgeving van een gebouw hebben gebogen (m.n. representatief, 'waar het voor staat') is het zinvol om te laten zien hoe kunstenaars zich over vergelijkbare zaken hebben 'uitgesproken'. Ik kies daarbij uit enkele mogelijkheden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jorn Utzon 'Sydney Opera House' • Constant 'New Babylon' • Musea voor moderne kunst (Frank Gehry 'Guggenheim Museum' Bilbao) • Spoorwegstations <p>De leerlingen vraag ik om een eerste indruk (mening) en die wordt ook door henzelf genoteerd. Vervolgens voeg ik kunstbeschouwelijke en kunsthistorische info toe. Ook de functie van de besproken gebouwen komt expliciet aan bod.</p> <p>De leerling noteert of haar/zijn mening is veranderd en waardoor dat komt.</p> <p>Tot slot laat ik discussiëren vanuit de vraag welk van de besproken gebouwen 'het beste' is en waarom. Er worden ook gebouwen bij betrokken die in de inleiding zijn besproken (b.v. het Paleis op de Dam). Expliciet komt daarbij aan de orde wanneer het wel of niet de moeite waard is om 'die ouwe gebouwen' zo lang te conserveren (koppeling aan het begrip 'Cultureel erfgoed').</p> <p>N.a.v. deze discussie kan de leerling zijn mening weer bijstellen en noteert hij ook hoe dat komt.</p>
--------------	---

5 6 10	<p>8. Beoordeling nabespreking</p> <p>De resultaten van de nabespreking beoordeel ik m.b.v. de volgende aandachtspunten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zijn de resultaten efficiënt m.b.v. beeldende begrippen beschreven? • is er duidelijk sprake van een eigen mening en is daarbij weloverwogen gebruik gemaakt van informatie over <ul style="list-style-type: none"> - de visie van de makers (kunstenaars, architecten)? - de historische context waarin het gebouw (of het idee – zie New Babylon) werd gecreëerd? - de functie van de betreffende bouwwerken? • is er bij de reflectie sprake geweest van een dialoog met klasgenoten?
--------------	--

Begrippenlijst

De begrippen die relevant zijn voor onderbouwing en ondersteuning van het leerplan

Per begrip is aangegeven in welke ontwikkelingsfase Eefje het begrip leert herkennen of toepassen. Alle opgevoerde begrippen moeten dus aan de 14-jarige Eefje bekend zijn. In de drie voorliggende ontwikkelingsfasen wordt een groot deel van de begrippen geïntroduceerd. Er is in twee kolommen een onderscheid gemaakt tussen het herkennen van begrippen (kunnen aanwijzen) en het productief ermee omgaan (beeldend toepassen). Een tussengebied van 'verbaal toepassen' diende zich vervolgens aan. Bij een bespreking van beeldend werk gaat het al snel over meer dan louter 'aanwijzen'. Hoe zo'n gesprek wordt aangepakt, laten we aan de docent over. Er is daarom hiervoor geen (derde) tussenkolom gemaakt.

Dat bij de opbouw van dit vakvocabulaire de vijfjarige nog in de startblokken staat, moge duidelijk zijn. Niettemin ondersteunt de lijst pogingen om het verbale kennisarsenaal in een doorgaande leerlijn in te passen. Dat een begrip als 'compositie' bij een vijfjarige niet letterlijk wordt geïntroduceerd, maar met een toegankelijker term als 'ordering', heeft de redactie even in de verleiding gebracht zulke (bijna-)synoniemen toe te voegen. Uiteindelijk is daarvan afgezien om de lijst niet te overdadig en daarmee minder bruikbaar te maken. De begrippenlijst moet een kader bieden voor hulp en is geen dwangbuis.

Sommige termen komen uit het Engels of Frans (*avant-garde, clair-obscur, cliffhanger, close-up, design, en face, indubben, performance, still, enz.*). Er is overwogen deze Engelse of Franse verwijzingen telkens te duiden; maar de docent kan dat, waar nodig, zelf ook zeer wel.

Waar mogelijk is er gekozen voor het bijvoeglijk naamwoord: *ambachtelijk* i.p.v. *ambacht*, *asymmetrisch* i.p.v. *asymmetrie*, enzovoort. Dit in de veronderstelling dat de bijvoeglijke begripsverwijzing in de lessituatie vaker wordt gebruikt.

In deze begrippenlijst krijgt de '*kleurenleer*' een aparte behandeling: zie de begripsomschrijving aldaar.

De woorden die in de begripsomschrijving zijn gemarkeerd met een *, zijn elders in deze lijst gedefinieerd als begrip.

Begrippen die in de categorie ABN thuishoren (*foto, model, schilderi...*) zijn niet opgenomen als ze geen vakspecifieke omschrijving kennen.

Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat er begrippen-proefwerken gegeven worden of dat Eefje definities uit het hoofd moet leren.

Bij het opstellen van deze lijst is (selectief) gebruik gemaakt van de begrippenlijst van de Federatie BVO (oktober 1984/1988), de begrippenlijst voor het Centraal Examen VMBO (syllabus beeldende vorming GT) en de begrippenlijst audiovisuele vormgeving (SLO, Bouwstenen voor de Basisvorming (1998) auteur: Ad van Dam), Ook zijn tekstgedeelten gebruikt uit het Groot woordenboek der Nederlandse taal (uitgeverij Van Dale) en het Lexicon voor de kunstvakken (uitgeverij Remmers).

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
A									
aandachtspunt	.	.	o	o	o	o	o	o	Plek die in een beeldend werk de aandacht trekt.
aanzicht (achter-, boven-, voor-, zij-)	o	o	o	o	o	o	o	o	De plaats van waaruit een beeldend werk door de maker of beschouwer wordt bekeken.
abstract	o	.	o	.	o	o	o	o	Zonder voorstelling*. Zie ook non-figuratief*.
abstraheren	o	.	o	.	o	o	o	o	Een proces van zoeken naar beeldende hoofdzaken dat uit herkenbare beelden minder herkenbare beelden doet ontstaan.
additieve kleuren	o	.	o	o	(Zie kleurenleer*) lichtkleuren*. De drie primaire* kleuren zijn rood, groen en blauw. Zij leveren onderling gemengd wit licht op. Zie ook subtractieve* kleuren.
ambachtelijk	o	.	o	.	o	.	o	o	Beroepsmatig met de hand gemaakt, vaak teruggrijpend op tradities. Tegenover industriële* vormgeving.
animatie	o	.	o	o	o	o	o	o	Beeld voor beeld filmen van stilstaande objecten in veranderende posities of van geleidelijk veranderende tekeningen waardoor beweging wordt gesuggereerd.
afsnijding	.	.	.	o	o	o	o	o	Het gedeeltelijk wegvallen van vormen door het kader, zodat de indruk ontstaat dat ze zich buiten het kader voortzetten.
aquarelleren	o	.	o	.	Met speciale waterverf transparant (doorzichtig) schilderen op papier.
arceren	o	.	o	o	o	o	o	o	Tekentechniek, die met dicht naast elkaar geplaatste lijnen bepaalde effecten bereikt, zoals schaduw, grijs- of kleurtinten.
archeologie	o	.	o	.	Kennis en studie van stoffelijke overblijfselen, producten van kunst, nijverheid enz. uit oude tijden.
architectuur	o	.	o	.	o	o	o	o	Betreft het gehele gebied van het bouwen en ruimtelijk ordenen, zoals bouwwerken, stadsplanning, tuin- en landschapsarchitectuur, binnenhuisarchitectuur.
asymmetrisch	.	.	o	.	o	o	o	o	Het ontbreken van symmetrie*.
atmosferisch perspectief	o	.	o	o	Vorm van ruimtesuggestie* door vervaging van vorm*, kleur*, toon* of textuur*.
attribuut	o	.	o	o	Voorwerp behorend bij of verwijzend naar een (afgebeeld) persoon om zijn functie* of waardigheid aan te geven. Soms is de persoon zelf weggelaten en wordt alleen het attribuut, als symbool* voor die persoon, afgebeeld.
avant-gardistisch	o	.	o	.	Acties van beeldmakers* die grensverleggend zijn.
avatar	.	.	o	.	o	.	o	.	Een digitale verpersoonlijking, veelal gebruikt in computerspelen.
autonome vormgeving	.	.	o	.	o	.	o	o	Vormgeving gebaseerd op ideeën van de beeldmaker; veelal niet of weinig gestuurd door opdrachten van derden of door functionaliteit.
B									
beeldcultuur	o	.	Alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie.
beeldend aspect	.	.	o	.	o	o	o	o	Beeldend fenomeen dat bij het maken van beeldend werk een rol speelt, zoals licht, kleur, ruimte, vorm, textuur*, punt, lijn, vlak, compositie*.
beeldende kunst	o	.	o	.	o	.	o	o	Synoniem van autonome* vormgeving.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
beeldende middelen	o	o	o	o	o	o	o	o	De middelen die aangewend worden om beeldend werk te maken: beeldende* aspecten, materiaal en techniek.
beeldhouwen	o	.	o	o	o	o	o	o	Ruimtelijk vormgeven, waarbij door middel van wegnemen, vervormen of toevoegen van materiaal* de beoogde vorm (het beeldhouwwerk) ontstaat. Zie ook sculptuur*.
beeldmaker	o	.	o	.	Een persoon die beroepsmatig vormgeeft in een van de volgende categorieën: ambachtelijke en industriële vormgeving, architectuur, beeldhouwkunst, film- en fotokunst, grafische kunst, schilderkunst, tekenkunst, textiele kunst, toegepaste kunst en hun mengvormen of randverschijnselen.
beeldmanipulatie	.	.	o	.	o	o	o	o	Het met opzet aanbrengen van veranderingen in een beeldend werk.
beeldovergang	.	.	o	.	o	o	o	o	Abrupte overgang van de ene naar de andere scène.
beschouwen	o	.	o	o	o	o	o	o	Je leert dat beelden zeggingskracht hebben en verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Beelden kunnen ons informeren, beroeren, verleiden en soms ook manipuleren. De betekenis wordt bepaald door de kennis en achtergrond van de beschouwer en door plaats en tijd waarin de beelden zich voordoen. Je leert om (eigen) beelden in een context te plaatsen en om er, in dialoog met anderen, een mening over te vormen.
blikrichting	.	.	o	.	o	o	o	o	Richting waarin gekeken wordt.
boetseren	o	o	o	o	o	o	o	o	Vormgeven in kneedbaar materiaal (klei, was enz.).
bouwkunst	o	.	o	.	o	o	o	o	Architectuur*.
C									
camerastandpunt	.	.	o	o	o	o	o	o	Hoogte en richting van waaruit een camera beelden vastlegt.
clair-obscur	o	o	Licht-schaduw. De term wordt gebruikt wanneer het licht-schaduwcontrast erg groot is.
cliffhanger	o	.	o	o	Spannend einde van een aflevering van een televisieserie waardoor de nieuwsgierigheid naar de volgende aflevering bij de kijker wordt versterkt.
close-up	.	.	o	o	o	o	o	o	Dicht op het object gefilmd of gefotografeerd.
collage	o	o	o	o	o	o	o	o	Vorm van tweedimensionale* beeldende kunst, waarbij (eventueel verschillende) materialen worden opgeplakt.
complementaire kleuren	.	.	o	o	o	o	o	o	Kleuren die in de kleurencirkel* tegenover elkaar liggen; zij versterken elkaars werking maximaal (zie kleurenleer*).
compositie	o	.	o	o	o	o	o	o	Ordering van delen - de beeldende aspecten - tot een geheel: het beeldend product (zie beeldend* aspect).
compositiegrondvormen	.	.	o	.	o	o	o	o	Samenstel van opvallende richtingen in een compositie (zoals diagonaal-, centraal-, driehoeks-, piramidaal-, overall-compositie*).
constructie	o	.	o	o	o	o	o	o	De manier waarop onderdelen van een object (3D-beeld, bouwwerk, weefsel) met elkaar zijn verbonden. Belangrijk hierbij zijn de dragende delen, de gedragen delen (bijvoorbeeld de dichtende delen) en de manier van samenvoegen, bijvoorbeeld door middel van knopen, vlechten, lassen, klinken, verbinden met bouten en moeren, houtverbindingen.
contour	o	o	o	o	o	o	o	o	Omtrek, begrenzing van een vorm. Kan onder andere door een lijn worden weergegeven.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
contrast	o	o	o	o	o	o	o	o	Tegenstelling in bijvoorbeeld kleur, textuur*, vorm, licht, grootte.
coulissewerking	o	o	o	o	Ruimte-uitbeelding* door middel van gedeeltelijk achter elkaar geplaatste vlakken of voorwerpen (kijkdozen, toneeldecors, enz.). Het is een bijzondere vorm van overlapping*.
creatief denken	.	o	.	o	o	o	o	o	Je leert dat het maken van beelden een creatief proces is, waarin vormgevingsvraagstukken meer dan één oplossing hebben. Die oplossingen bereik je in een complex proces waarin nadenken, schetsen en experimenteren hand in hand gaan.
D									
decoratief	o	o	o	o	o	o	o	o	Versierend.
design	.	.	o	.	o	o	o	o	Strakke, 'moderne' toegepaste* vormgeving.
dessin	o	.	o	.	o	o	o	o	Geweven of bedrukt patroon van stof, verpakking, behang enz.
dialog	.	.	o	o	o	o	o	o	Samenspraak van twee personen in een scène.
diepdruk	o	.	Druktechniek waarbij de inkt in het diepe gedeelte van de drukplaat het afgedrukte beeld veroorzaakt (bijvoorbeeld ets* of gravure*).
dimensie	.	.	o	.	o	o	o	o	Letterlijk: afmeting. Het woord vinden we ook terug in tweedimensionaal*, driedimensionaal* en vierdimensionaal*.
documentaire draaiboek	.	.	o	.	o	o	o	o	Beeldverslag op basis van feiten.
driedimensionaal drukkleuren	o	o	o	o	o	o	o	o	Schema met een planning van volgorde, tijdsindeling, inhoud en benodigdheden voor alle activiteiten bij het maken van een reportage of film.
dynamisch	.	.	o	.	o	o	o	o	Ruimtelijk; te onderscheiden van tweedimensionaal* en vierdimensionaal*. Kleuren die in drukwerk of een computer kleurenprint worden gebruikt. Onderdeel van subtractieve* kleuren (zie kleurenleer*). Drukkleuren worden gemengd door primaire* kleuren over elkaar te drukken. Bij een 'vierkleurendruk' wordt ook zwart gebruikt.
eigen schaduw	o	.	o	o	o	o	o	o	Beweging suggererend; tegenover statisch*.
en face	o	.	o	o	o	o	o	o	Schaduw op het object, veroorzaakt door de directe lichtbron (vergelijk dit begrip met slagschaduw*).
en profil	o	.	o	o	o	o	o	o	Van voren gezien.
ensceneren	.	.	o	.	o	o	o	o	Van opzij gezien.
erfgoed	o	.	o	.	o	o	o	o	Het organiseren van een scène*.
esthetisch	o	.	o	o	Cultureel waardevolle objecten, overgeleverd van vorige generaties.
ets	o	.	Mooi, volgens de schoonheidsleer.
expressief	.	.	o	o	o	o	o	o	Vorm van diepdruk*, waarbij door zuuruitbijting het diepe gedeelte van de drukplaat wordt veroorzaakt.
exterieur	.	.	o	.	o	o	o	o	Uitdrukkingsvol. Buitenkant, buitenzijde.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
F									
factuur	.	.	o	.	o	o	o	o	Waarneembare sporen aan het oppervlak, kenmerkend voor een bepaalde hanteringwijze*.
figuratief functie	o	.	o	o	o	o	o	o	Met een voorstelling* (tegenovergestelde van non-figuratief*).
functioneel	o	.	o	o	o	o	o	o	Letterlijk: doel. De belangrijkste functies zijn de registrerende, rituele, gebruiks-, expressieve, communicatieve en esthetische functie (zie Eefje 8). Doelmatig. In het algemeen geldt dat een product functioneel is als het voldoet aan vooraf gestelde eisen. Meestal wordt dit begrip met betrekking tot de gebruiksfunctie gehanteerd.
G									
genre	o	.	o	.	(1) Al dan niet gefantaseerd tafereel uit het dagelijks leven, waarbij de (anonieme) menselijke figuur de hoofdrol speelt. (2) Bij film: aanduiding van een thema zoals western, musical, horror, komedie, science fiction*.
geometrisch glazuur grafiek	o	.	o	.	o	o	o	o	Meetkundig. Glaslaag op kleiproducten.
graffiti	.	.	o	.	o	.	o	.	Vorm van beeldende kunst waarbij de beeldmaker gebruik maakt van druktechnieken (ook: prentkunst). Spontane, meestal anonieme en met spuitverf aangebrachte teksten of beelden, vaak op openbare plaatsen (bijvoorbeeld schuttingen, treinen, toiletten).
gravure	.	.	o	.	o	.	o	.	Een diepdruktechniek waarbij in een metalen plaat gekerfde lijnen de afdruk veroorzaken.
H									
hanteringwijze	.	.	o	.	o	o	o	o	De manier waarop met materiaal en gereedschap is gewerkt (onderdeel van de werkwijze*).
harmonie	.	.	o	o	o	o	o	o	Goed bij elkaar passend (bijvoorbeeld kleurharmonie).
hoogdruk	o	.	Druktechniek waarbij het niet-weggesneden gedeelte van de drukvorm het afgedrukte beeld vormt (bijvoorbeeld houtsnede, lino-snede).
I									
illustratie	o	o	o	o	o	o	o	o	Een afbeelding bij een tekst, meestal van verduidelijkende of verhalende aard.
industriële vormgeving	.	.	o	.	o	.	o	.	Vormgeving* gericht op mechanische, massale vervaardiging; tegenover ambachtelijke* vormgeving.
inhoud	.	.	o	o	o	o	o	o	Datgene waar een (kunst)werk over gaat. Betreft zowel aspecten van de vormgeving* als van de voorstelling*.
indubben	o	o	o	o	Toevoegen van geluid aan bewegend beeld.
installatie	.	.	o	.	o	o	o	o	Een ruimtelijk kunstwerk bestaande uit sterk verschillende elementen, opgebouwd, uitgesteld of opgehangen op een speciaal daarvoor uitgekozen locatie.
interieur	o	o	o	o	o	o	o	o	Binnenruimte in een bouwwerk of ander ruimtelijk object die bedoeld is om te verblijven of bekijken.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
inzoomen	o	.	o	.	o	o	o	o	Veranderen van de brandpuntafstand van de camera waardoor het onderwerp groter in beeld wordt gebracht. Zie ook uitzoomen*.
K									
kader	.	.	o	o	o	o	o	o	Afbakening in het beeldvlak.
kalligrafie	.	.	o	.	o	.	o	o	Met mooie letters geschreven tekst. Synoniem: schoonschrift.
karikatuur	.	.	o	.	o	.	o	o	Voorstelling van een persoon of gebeurtenis, die lachwekkend wordt gemaakt door kenmerkende trekken opzettelijk sterk te overdrijven.
keramiek	.	.	o	.	o	.	o	o	Voorwerp dat van klei is gemaakt en een bakproces heeft ondergaan.
kikvorsperspectief	o	.	o	o	Vanuit een zeer laag standpunt* gezien.
kinetisch	o	.	o	.	o	.	o	o	Een sculptuur* waarbij werkelijke beweging centraal staat.
kleurcontrast	.	o	.	o	o	o	o	o	Onderling sterk verschillende kleuren (zie kleurenleer*).
kleurencirkel	.	.	o	.	o	o	o	o	Systeem waarin relaties tussen de zuivere* kleuren wordt aangegeven.
kleurenleer	o	o	(Clusterbegrip: alleen voor de docent) De complexiteit van begrippen rond het fenomeen kleur maakte een uitzonderlijke plaats in de begrippenlijst wenselijk. Eefje zou het zicht kwijt kunnen raken zonder begeleiding van de docent over de samenhang van termen binnen dit clusterbegrip. De veertienjarige Eefje moet bekend zijn met een aantal basisbegrippen rond het verschijnsel kleur: <ul style="list-style-type: none"> • Ze kent het verschil tussen additieve* en subtractieve* kleuren en begrijpt in de laatste categorie het verschil tussen verfkleuren* en drukk kleuren*. Deze termen (samen met lichtkleuren* als synoniem voor additieve kleuren) zullen in de lespraktijk vaker worden gehanteerd. • Ze is bekend met de primaire* kleuren, secundaire* en tertiaire* kleuren in beide categorieën. • Ze kan de begrippen complementaire* kleuren, kleurcontrast* en kleurfamilie* toepassen.
kleurfamilie	o	o	o	o	o	o	o	o	Groep kleuren die onderling weinig verschillen (zie kleurenleer*).
kleurperspectief	.	.	o	.	o	.	o	o	Vorm van ruimtesuggestie waarbij gebruik wordt gemaakt van de ruimtelijke werking van kleuren. (Rood kan bijvoorbeeld opdringerig naar voren tredend zijn en blauw kan wijkend, ruimtescheppend zijn).
kunstbeschouwing	o	o	o	o	Analyse van of reflectie op zichtbare eigenschappen van producten van beeldcultuur*.
L									
lay-out	o	o	o	o	Rangschikking van teksten en illustraties in drukwerk. Synoniem: opmaak.
lichtkleuren	o	.	o	.	o	.	o	.	Kleuren van een lichtbron (bijvoorbeeld lamp of beeldscherm). Synoniem: additieve* kleuren (zie kleurenleer*).
lichtrichting	o	.	o	.	o	o	o	o	Woord om aan te geven van welke kant het licht valt, gezien vanuit de beschouwer.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
lijnperspectief	o	.	o	o	Vorm van ruimtesuggestie* die op een wiskundige manier, door middel van onder meer verdwijnpunten* (vluchtpunten) en een horizon (ooghoogte) tot stand komt.
lineair	.	.	o	.	o	o	o	o	Uit lijnen opgebouwd (tegenover uit kleurvlekken, grijswaarden of vlakken opgebouwd).
lineair perspectief	o	.	o	o	Zie lijnperspectief*.
M									
maquette	o	.	o	.	o	o	o	o	Een 3D-model op schaal.
mimiek	o	o	o	o	o	o	o	o	Bewust gebruik van gezichtsuitdrukkingen.
mise-en-scène	.	.	o	.	o	o	o	o	Ordering en bewegingen van spelers in het beeld.
mixed-media	o	o	o	o	Een kunstvorm waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende media, technieken, materialen.
mobile	o	.	o	.	o	o	o	o	Een vrij hangend, uitgebalanceerd, ogenschijnlijk niet aan de wetten van de zwaartekracht onderworpen object, waarbij een luchtstroom beweging veroorzaakt.
monteren/montage	.	.	o	.	o	o	o	o	Bij bewegende beelden: de uiteindelijke volgorde (bepalen) van het opgenomen filmmateriaal voor het samenstellen van het eindproduct.
N									
naar de aanschouwing (waarneming)	o	.	o	o	o	o	o	o	Beeld dat is of wordt gemaakt als weergave van wat direct is waargenomen. Zie ook: naar de voorstelling*.
naar de voorstelling (fantasie)	o	.	o	o	o	o	o	o	Beeld dat is of wordt gemaakt mede op basis van geheugen of fantasie. Zie ook: naar de aanschouwing*.
narratieve vorm	o	.	o	o	Verhalende vorm.
naturalistisch	o	.	o	o	Vormgeving waarbij de zichtbare werkelijkheid zo getrouw mogelijk wordt weergegeven.
non-figuratief	.	.	o	.	o	o	o	o	Zonder voorstelling (tegenovergestelde van figuratief*).
O									
oeuvre	o	.	o	.	Het complete werk van een kunstenaar.
ontwerpen	.	.	o	.	o	o	o	o	Het bedenken, maken van voorstudies en zo nodig bespreken van een te maken beeld.
optische kleurmenging	o	.	o	o	Verschillende kleuren zeer dicht bij elkaar die daardoor als één kleur door het oog worden ervaren (bijvoorbeeld in gepointilleerde schilderijen en kleurenreproducties).
organische vorm	o	.	o	o	o	o	o	o	Vorm ontleend aan of geïnspireerd op (het groeiproces van) planten, dieren of mensen.
ornament	o	.	o	o	o	o	o	o	Siervorm, soms met een symbolische* betekenis.
overall-compositie	.	.	o	o	o	o	o	o	Compositie zonder specifiek aandachtspunt of richting (zie compositiegrondvorm*).
overlapping	o	.	o	o	o	o	o	o	Een vorm van ruimte-uitbeelding*: gedeelten van vormen komen niet in beeld, doordat andere vormen ervoor geplaatst zijn (3D) of lijken te zijn (2D). Zie ook coulissewerking*.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
P									
paneel	.	.	o	.	o	.	o	.	Vlak stuk hout waarop geschilderd is of wordt.
performance	o	o	o	o	Het beeldende object is geen concreet voorwerp, maar een publieke uitvoering, vaak gepaard gaand met showelementen.
perspectief	.	.	o	.	o	.	o	o	Vorm van ruimtesuggestie*. Zie ook atmosferisch* perspectief, kleurperspectief* en lijnperspectief*.
photoshopen	.	.	o	.	o	o	o	o	Manier om foto's digitaal te bewerken of manipuleren.
plasticiteit	o	.	o	o	3D: de concreet af te tasten ruimtelijke aard van een beeldhouwwerk, gebouw, voorwerp. 2D: de aanschouwelijke suggestie hiervan.
plastiek	o	o	o	o	Beeldhouwwerk (in de ruimste zin van het woord).
polijsten	o	.	o	o	o	o	o	o	Het glanzend slijpen van een oppervlak.
pop-up	o	.	o	.	o	.	o	.	Opgevouwen illustratie die omhoog komt bij openvouwen.
portfolio	o	.	o	o	Verzameling van voorstudies, werkstukken of afbeeldingen daarvan die volgens de maker een representatief beeld geven van wat hij of zij kan.
primaire kleuren	o	.	o	.	Kleuren waaruit alle andere kleuren kunnen worden gemengd (zie kleurenleer*). Dit zijn
- bij verfkleuren	o	o	o	o	o	o	o	o	- geel, rood en blauw;
- bij drukk kleuren	o	.	- geel, cyaan en magenta;
- bij lichtkleuren	o	.	o	.	- rood, groen en blauw.
									De primaire kleuren zijn zelf niet door menging te verkrijgen. Zie ook secundaire*, tertiaire*, additieve* en subtractieve* kleuren.
									N.B. bij verf- en drukk kleuren levert menging met wit en zwart kleurtonen op (zie toon*).
R									
realistisch	o	.	o	.	o	.	o	o	Zoals in de zichtbare werkelijkheid ('net echt'), niet geïdealiseerd.
ready-made	o	.	Een gebruiksvoorwerp dat door een kunstenaar uit de alledaagse context is gehaald en tot kunst is bestempeld.
recensie	o	.	o	o	Kritische beschouwing en waardering van een kunstexpositie of filmproductie in een artikel in krant, tijdschrift of weblog.
receptie	.	o	.	o	o	o	o	o	Het proces waardoor (of de manier waarop) een object door een aanschouwer wordt ervaren.
reflectie	.	o	o	o	o	o	o	o	a) Weerkaatsing van licht. b) Nadenken over de eigen receptie*.
regisseren	o	.	o	o	Aansturen van het filmproces.
reliëf	o	.	o	.	o	o	o	o	3D-werk, waarbij de vormen aan een vlak vastzitten en er een beetje bovenuit komen of er verdiept in zijn aangebracht.
restvorm	.	.	o	.	o	.	o	o	Het deel van ruimte of vlak dat tussen of naast de vormen overblijft.
retro	o	.	Aanduiding voor ouderwetse, heimwee opwekkende vormgeving.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
ritme	o	o	o	o	o	o	o	o	Herhaling van een bepaalde vorm, richting, kleur enz. in een compositie*, zowel in 2D- als in 3D-vormgeving. Door de herhaling kan een element van ruimte, beweging of tijdsduur ontstaan. (N.B. niet iedere herhaling is ritmisch).
ruimtelijk	.	.	o	.	o	o	o	o	Werkelijk bestaande of gesuggereerde ruimte hebbend. Zie ook ruimte-uitbeelding*.
ruimte-uitbeelding	o	.	o	.	o	o	o	o	Wijze waarop een vormgever in een werkstuk een gevoel van ruimte oproept, wat in het tweedimensionale vlak veelal op ruimtesuggestie* neerkomt.
ruimtesuggestie	.	.	o	.	o	o	o	o	Ruimte-illusie (alsof het echte ruimte heeft) in een tweedimensionaal werk.
S									
samplen	o	o	o	o	Het voor verdere bewerking opslaan van een (kort) geluidssignaal.
scenario	.	.	o	.	o	o	o	o	Synoniem van draaiboek*.
scène	.	.	o	.	o	o	o	o	Onderdeel van een draaiboek*: afgerond geheel van tijd en handeling.
science fiction	.	.	o	.	o	o	o	o	Verhalen die zich in de (verre) toekomst afspelen en waarin technische uitvindingen een belangrijke rol vervullen.
sculptuur	o	.	o	o	o	o	o	o	Beeldhouwwerk (zie beeldhouwen*).
secundaire kleuren	Kleuren die ontstaan door het mengen van twee primaire* kleuren (zie kleurenleer*) of door deze over elkaar te drukken (zie drukk kleuren*). Zie ook tertiaire* kleuren.
- bij verfkleuren	.	o	o	o	o	o	o	o	- oranje, groen en violet.
- bij drukk kleuren	o	.	
- bij lichtkleuren	o	.	o	.	
shot	.	.	o	.	o	o	o	o	Opname, de tijd tussen het aan- en weer uitzetten van de camera.
silhouet	o	o	o	o	o	o	o	o	Sterk sprekende omtrek.
sjabloon	o	o	o	o	o	o	o	o	Een uitgesneden vlakke vorm om van een werkstuk gedeelten af te dekken die niet moeten worden bewerkt.
skeletbouw	.	.	o	.	o	.	o	.	Bouwwijze waarbij de dragende functie van muren overgenomen wordt door een skelet van stijlen en balken.
slagschaduw	.	.	o	.	o	o	o	o	De schaduw die een object werpt op een ondergrond of een ander voorwerp (vergelijk dit begrip met eigen* schaduw).
sokkel	o	.	o	.	o	o	o	o	Voetstuk.
standpunt	.	.	o	.	o	o	o	o	Punt van waaruit iets bekeken en in beeld gebracht is, bijvoorbeeld erg hoog (vogelvluchtperspectief*) of erg laag (kikvorsperspectief*).
statisch	o	.	o	.	o	o	o	o	Niet bewegend, geen beweging suggererend; tegenover dynamisch*.
stijl	.	.	o	.	o	.	o	.	Kunststroming: manier van vormgeven die karakteristiek is voor een tijdperk, gebied, groep of individu.
stileren	o	.	o	.	Vereenvoudigen van een herkenbare vorm, waarbij het essentiële van de vorm bewaard blijft.
still	.	.	o	.	o	o	o	o	Één beeld uit een serie filmbeelden die samen beeldbeweging tot gevolg hebben.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
stilleven	o	.	o	.	o	o	o	o	2D-voorstelling van voorwerpen, al of niet opzettelijk in een bepaalde compositie* geplaatst.
stofuitdrukking	o	.	o	.	o	o	o	o	Gesuggereerde textuur*.
storyboard	.	.	o	.	o	o	o	o	Het filmverhaal in tekeningen, waardoor je alvast een indruk krijgt van de film die gemaakt gaat worden (onderdeel van draaiboek*).
strijklicht	o	.	o	.	Belichtingseffect van lichtstralen die bijna evenwijdig aan het oppervlak van een object lopen. Reliëf*verschillen zijn daardoor goed te zien.
subtractieve kleuren	o	.	o	o	Kleuren die door bepaalde kleurstoffen ('pigmenten') worden weerkaatst (zie kleurenleer*). De andere kleuren worden aan het witte licht onttrokken. Zie ook additieve* kleuren.
suspense	o	.	o	o	Spanningsopbouw in een filmverhaal, omdat de kijker meer weet dan de personen in de film.
symmetrie	.	.	o	.	o	o	o	o	Twee objecten of twee delen van een object die (globaal) elkaars spiegelbeeld zijn.
symbool	o	o	o	o	o	o	o	o	Verbeelding van een idee, waarbij de uiterlijke vorm geen directe relatie vertoont met het idee waarnaar het symbool verwijst. Zie ook attribuut*.
T									
techniek	.	.	o	o	o	o	o	o	De verrichtingen die nodig zijn om vorm te geven.
tegenlicht	o	.	o	.	o	o	o	o	De beschouwer kijkt tegen de lichtrichting in. Objecten zijn daardoor vaak als silhouet* te zien.
tertiaire kleuren									Kleuren die ontstaan door het mengen van de drie primaire* kleuren (zie kleurenleer*) of door deze over elkaar te drukken (zie drukkleuren*). Zie ook secundaire* kleuren.
- bij verfkleuren	.	.	o	o	o	o	o	o	
- bij drukkleuren	o	.	
- bij lichtkleuren	o	.	
textuur	o	o	o	o	o	o	o	o	Zichtbare en voelbare aard van een oppervlakte ('huid').
thema	o	o	o	o	o	o	o	o	Leidraad, hoofdgedachte voor een of meer werkstukken. Bijvoorbeeld: landschap, portret, stilleven*, onderwerp uit de bijbel, de geschiedenis, de (klassieke) mythologie.
toegepaste vormgeving	.	.	o	.	o	o	o	o	Vormgeving* van functionele objecten zoals gebouwen, meubels, kleding, drukwerk.
tonaal	.	.	o	.	o	o	o	o	Gekleurd met uitsluitend tonen van een kleur (zie toon*).
toon	.	.	o	.	o	o	o	o	De mate waarin een kleur meer of minder is verhelderd of verdonkerd door toevoeging van wit of zwart.
trucage	.	.	o	.	o	o	o	o	Schijneffect oproepen in foto of film door gebruik te maken van trucs.
tweedimensionaal	o	o	o	o	o	o	o	o	Alleen lengte en breedte bezittend. Te onderscheiden van driedimensionaal* (ruimtelijk) en vierdimensionaal* (met beweging).
typografie	.	.	o	.	o	o	o	o	Vormgeving van een tekst, met behulp van keuze van lettertype enz.
U									
uitzoomen	.	.	o	.	o	o	o	o	Veranderen van de brandpuntafstand van de camera waardoor het onderwerp kleiner in beeld wordt gebracht. Zie ook inzoomen*.

Begrippen	3-6 jaar		6-9 jaar		9-12 jaar		12-14 jaar		Definities
	herk	toep	herk	toep	herk	toep	herk	toep	
V									
verdwijnpunt	.	.	o	.	o	.	o	o	Punt waar in perspectief* getekende evenwijdige lijnen elkaar snijden.
verfkleuren	o	o	o	o	o	o	o	o	Kleuren die in verf, potloden, stiften, spuitbussen e.d. worden gebruikt. Onderdeel van subtractieve* kleuren (zie kleurenleer*).
verkleining	o	.	o	.	o	o	o	o	Vorm van ruimtesuggestie* in een 2D-werkstuk door objecten 'in de verte' kleiner weer te geven.
verkorting	o	.	o	o	Het kleiner (= korter) zien van de werkelijke lengte. Dit vergroot de ruimtesuggestie*.
vervaging	.	.	o	.	o	o	o	o	Zie atmosferisch* perspectief.
verzadigde kleuren	o	.	o	o	Mate waarin een kleur zuiver is (kleurverzadiging). Zie ook zuivere* kleuren.
vierdimensionaal	o	.	o	o	o	o	o	o	Beeldend werk waarin het tijdsverloop (de vierde dimensie) een essentiële rol speelt. Het gaat dan om bewegende beelden, bijvoorbeeld film. Zie ook kinetisch*. Te onderscheiden van tweedimensionaal* en driedimensionaal*.
visualiseren	o	o	o	o	o	o	o	o	Je leert hoe je het zichtbare en het onzichtbare (gedachten, gevoelens) kunt vormgeven in tweedimensionale, driedimensionale en bewegende beelden. Dat doe je op verschillende manieren, met behulp van uiteenlopende materialen en technieken.
vlakdruk	o	.	Druktechniek waarbij het af te drukken beeld in hetzelfde vlak van de drukvorm ligt als het gedeelte dat niet wordt afgedrukt. Bijvoorbeeld bij steendruk (lithografie): vette delen van een vetkrijttekening geven de ingerolde inkt af.
vlakverdeling	.	.	o	o	o	o	o	o	Onderdeel van een 2D-compositie*. Er wordt alleen gelet op de plaatsing van vormen en niet op bijvoorbeeld kleur.
vogelvluchtperspectief	.	.	o	.	o	.	o	o	Vanuit een (zeer) hoog standpunt* gezien.
voorstelling	o	o	o	o	o	o	o	o	Aspect van een beeld dat verwijst naar een waargenomen, herkenbare werkelijkheid ('Wat er is afgebeeld').
vormcontrast	o	.	o	o	o	o	o	o	Tegenstelling in vormsoort* die ontstaat wanneer er sterk verschillende vormen naast elkaar worden gebruikt.
vormgeving	.	.	o	.	o	o	o	o	De manier waarop de beeldende middelen zijn gebruikt om tot een beeld te komen ('Hoe er is afgebeeld').
vormsoort	o	o	o	o	o	o	o	o	Categorie waaronder het karakter van een vorm valt, zoals hoekig of rond, regelmatig of onregelmatig, geometrisch of organisch.
W									
werkwijze	o	.	o	.	o	o	o	o	Het proces van vormgeven: van idee tot eindproduct of van een deel van deze route.
Z									
zuivere kleuren	.	.	o	o	o	o	o	o	Alle kleuren van de kleurencirkel*.

zijlijnstukken

Dit leerplan heeft maar twee voetnoten.

Dat betekent niet dat er zonder bronnen gewerkt is, maar een uitgebreid overzicht van boekenkastinhouden die direct of indirect gebruikt zijn bij het tot stand komen van het leerplan leek zijn doel voorbij te schieten.

Anders is het met teksten die 'op de agenda' hebben gestaan, het debat hebben ingekleurd. In de ontwikkelingsjaren leek het wenselijk die teksten ook toegankelijk te maken voor de discussie die de denktank met het werkveld wilde aangaan. Veelal met linkmogelijkheden naar de oorspronkelijke bron werden ze daarom op de website opgevoerd. We noemden ze 'zijlijnstukken' (ZL)

Ook bij de afronding van het proces leek het nuttig de gebruiker van het leerplan toegang te geven tot deze 'meer-dan-alleen-maar-voetnoten'.

ZL-01 Didactiekcommissie NVTO

[Waarom?...Daarom!](#)

Deze nota is in 2002 gemaakt in opdracht van de NVTO, maar daarna als beleidsnotitie blijven liggen. Weer opgepakt in de discussie met de VLBV rond een gezamenlijke visietekst.

ZL-02 Sarah Blom

[Commentaar op Waarom?...Daarom!](#)

Waarom...Daarom is voordat de definitieve versie aan de NVTO werd voorgelegd van commentaar voorzien door (o.a.) een tweetal extern deskundigen. Hun commentaar heeft een rol gespeeld bij de discussie over de werkzaamheden van de Denktank. Pedagoog Sarah Blom was een van de twee.

ZL-03 Annelies van Meel-Jansen

[Commentaar op Waarom?...Daarom!](#)

Zie hierboven bij ZL-02

Psychologe Annelies van Meel-Jansen was de ander.

ZL-04 Gerrit Dinsbach en Frans Josef Witteveen

[Onderwijs in Beeldcultuur](#)

Dinsbach en Witteveen maakten deel uit van de *Waarom...Daarom-commissie* en hebben in het vervolgtraject mede vormgegeven aan het samenwerkingsverband dat daarna met de VLBV ontstond. Als een soort "erfenis" boden zij aan de nieuw te vormen Denktank dit stuk aan.

ZL-05 Platform Vakinhoud VLBV

[Een beeld heeft wat te vertellen](#)

Kunstzone 2005, nr. 10

Verslag van het Platform Vakinhoud van de VLBV heeft destijds een rol gespeeld bij de interne discussie binnen de vereniging en was mede aanleiding tot de oprichting van de Denktank.

ZL-06 [Beeldend onderwijs](#)

(redactie Jos van Onna)

De Denktank was bij de aanvang van haar werkzaamheden niet erg gelukkig met de visietekst van de besturen en heeft niet kunnen nalaten daar een eigen versie van te maken. Jos van Onna had in dat proces de centrale redactie. Dit stuk heeft vooral in de eerste vergaderingen een belangrijke rol gespeeld.

ZL-07 Elliot Eisner

[Tien lessen die kunst ons leert](#)

Op zoek naar teksten die de eigen-aardigheden van de kunstvakken (specifiek beeldend) in kaart brengen is dit statement van Eisner in de eerste fase referentiemateriaal geweest.

ZL-08 Liene J.L.N. Heemstra-Hendriksen e. a. (2006)

[Het verhaal van het kind](#)

Basisboek ontwikkelingspsychologie voor studenten in het hoger beroepsonderwijs
ThiemeMeulenhoff.

ZL-09 Jos van Onna en Anky Jacobse (2008)

[Laat maar zien](#)

Een didactische handleiding voor beeldend onderwijs.
Wolters Noordhoff.

ZL-10 HBO-Raad (2012)

[Kennisbasis beeldend onderwijs op de Pabo](#)

ZL-11 HBO-Raad (2011)

Kennisbasis Leraar Beeldende Kunst en Vormgeving

ZL-12 Folkert Haanstra (2008)

[De thuiskunst van scholieren](#)

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

ZL-13 Barend van Heusden (2010)

[Cultuur in de Spiegel](#)

RUG / SLO

ZL-14 Anky Jacobse, Rinze van der Lei, Sigrid Loenen, Christiane Nieuwmeijer, Inge Roozen (2009)

[Tussendoelen en leerlijnen / Kunstzinnige oriëntatie](#)

SLO.

Bijlage

Algemene ontwikkelingsfasen

Ontwikkelingsfase 1

3 – 6 jaar

Fysiek	Coördinatie tussen ledematen is nog niet geheel in harmonie; groei in romp, in lichaamslengte; van onbewust naar bewust realiseren wie hij- of zichzelf en de ander is; belangstelling voor het andere geslacht, fallische fase.
Motorisch	Gedifferentieerd waarnemen, verfijning oog-handcoördinatie en betere spierbeheersing.
Emotioneel	Overgang naar en ontdekken van binnen- en buitenwereld en mensen daarin, toekennen van menselijke eigenschappen aan voorwerpen, fascinatie voor de grote wereld.
Identiteit	Ik en de ander: differentiatie, ontwikkeling van zelfbewustzijn (zelf doen en eigen willetje), ontwikkeling van zelfstandigheid, vertrouwen opbouwen in de ander, verschillen in uitingsvormen tussen jongens en meisjes.
Cognitief	Intelligentie en geheugen, pre-operationeel denken, leren aan de hand van zintuiglijke waarnemingen, voelen, proeven, ruiken, horen, zien, doen; taal: klank, ritme, rijm.
Sociaal	Aanvankelijk egocentrisme, onvermogen om zich in de ander te verplaatsen: parallelspeel; ontdekken van vriendschap.
Moreel	De periode van 3-6 jaar is cruciaal voor gewetensvorming; hoger belang van normen en waarden; gevoelig voor straf en beloning: iets is goed of fout; onder invloed van contacten met anderen en situaties tot een genuanceerd oordeel komen.

Ontwikkelingsfase 2

6 – 9 jaar

Fysiek	Het kind groeit uit: deze groeispurt van vooral de ledematen kost kinderen veel energie; het kind legt een relatie tussen fysieke groei, tanden wisselen en cognitieve ontwikkeling.
Motorisch	Bewegingspatronen worden verder voltooid en verfijnd; betere vingerbeheersing (tekenen en schrijven); behendigheids spelletjes zijn favoriet; het kind krijgt meer controle over het eigen lichaam en de spieren.
Emotioneel	Kanteling in emotionele ontwikkeling alsof de wereld opengaat; vanuit een veilige hechting exploreren van de buitenwereld; verkennen van grenzen van de eigen vertrouwde wereld; indrukken van televisie, internet, YouTube, computerspelletjes worden werkelijkheid.
Identiteit	Identiteit: ontwikkeling van zelfbeeld; vertrouwen in jezelf en in de ander; ontdekken van het eigen ik en het vermogen naar zichzelf te kijken; het inlevingsvermogen groeit; leren door <i>modelling</i> ; verschillen en voorkeur in leerstijlen.
Cognitief	Cognitief: ontvankelijk voor kennis, een middel de wereld te kennen en te ordenen; inzetten van geheugenstrategieën; het kind uitdagen: kennis in de zone van de naaste ontwikkeling; betekenisvol leren.
Sociaal	Sociaal is het kind vooral op zoek naar het hoe en waarom van de dingen en naar de wetten van het sociale leven; het krijgt behoefte aan zekerheid en samenhang tussen de regels; dit is een periode van algemene stabiliteit.
Moreel	Moreel: het kind leert door imitatie; omgevingsfactoren zijn belangrijk; het kind krijgt oog voor algemene gedragscodes; ontwikkelt een sociale identiteit door overleg en clubjes.

Fysiek	Bewustwording van fysieke verschijning en ontwikkeling; behoefte aan stoeien en fysieke contacten; ontwaken van seksuele belangstelling. □
Motorisch	Grotere verschillen in motorische vaardigheden tussen jongens en meisjes.
Emotioneel	Zintuigen op scherp: angsten en reactiepatronen bij jongens en meisjes zijn verschillend; de angst voor fantasiewezens vermindert; angst voor reëel geweld kan toenemen (door tv, beelden en films).
Identiteit	Ontwikkeling van het zelfbeeld, de-identificatie (onderscheidend van anderen) is belangrijk voor de vorming van een positief zelfbeeld; relatie met leeftijdgenoten wordt belangrijker dan die met ouders; hechting en aansluiting zijn belangrijk; ontwikkeling van het gevoel van autonomie en eigen verantwoordelijkheid.
Cognitief	Wil de hersens gebruiken, beredeneren en betekenisvol leren (de 'echte dingen'): toepassen van geleerde kennis en vaardigheden en inzien van verbanden hiertussen; langetermijngeheugen is verder ontwikkeld; gebruikmaken van strategieën om dingen te onthouden; nieuwsgierigheid motiveert tot meer leren.
Sociaal	Sociale identiteit: ontdekken wie hij of zij is, profileren; interactie tussen personen en <i>peergroups</i> ; rolwisselingen; omgaan met conflicten, verplaatsen in het perspectief van de ander; persoonlijke voorkeuren en vriendschappen.
Moreel	<i>Modelling</i> , identificatiefiguur: op zoek naar de grenzen van de moraal; wil zelf onderscheid maken tussen goed en kwaad; is in staat sociale begrippen te begrijpen, morele waarden te oefenen en te beleven; heeft de opvoeder nodig als autoriteit en om de juiste dingen bespreekbaar te maken.

Fysiek	Groeispurt en hormonale veranderingen, lichamelijke veranderingen en geslachtsrijpheid: puberteit; sterke beleving van het lichaam; zelfbeeld gekoppeld aan het lichaamsbeeld; onzeker; heeft constant bevestiging nodig van het eigen lichaam.
Motorisch	Verschillen in motorische vaardigheden tussen jongen en meisjes worden sterker: verschillen in fysieke kracht en belangstelling om deze in te zetten.
Emotioneel	Verfijning van het gevoelsleven; grote drang naar zelfstandigheid, te oordelen, te beslissen en verantwoordelijkheid te dragen; distantie van geldende opinies en idealen; kritisch: eigen mening en gedrag oefenen.
Identiteit	Eigen gevoelswereld en subjectieve beschouwing van de wereld; behoefte aan privacy; verschillen tussen persoonlijke ontwikkelingen: denk-pubers, gevoels-pubers en doe-pubers.
Cognitief	Formeel-operationeel denken maakt het mogelijk te reflecteren op de eigen mentale en persoonlijke eigenschappen; kan zich idealen vormen en theoretiseren over de toekomst en de eigen plaats in de maatschappij; cyclische ontwikkeling; <i>homo Zappiens</i> .
Sociaal	Conformereren aan leeftijdgenoten, de <i>peer group</i> ; afhankelijk van normen en oordeel van de groep; ontwikkelen van sociale vaardigheden; de rol als groepslid is tijdelijk belangrijker dan de ontwikkeling van het eigen normenpatroon (kleding en muziek).
Moreel	Moet constant de eigen moraal en wensen toetsen aan de groepsnormaal; leert zelfstandig onderscheid maken tussen goed en kwaad; het gevoel voor rechtvaardigheid wordt sterker.

Nawoord

Canon

In een leerplan voor onderwijs in beeldende kunst en vormgeving kan een basaal overzicht van de geschiedenis van het vakgebied eigenlijk niet ontbreken.

We vinden daarom dat er een canon toegevoegd zou moeten worden aan ons leerplan. Zijn er veertig of vijftig objecten te noemen die de veertienjarige Eefje een basaal overzicht geven van de Nederlandse beeldende kunst en vormgeving?

Veel verder dan eerste stappen in die richting, wat adviesvragen aan deskundigen en een aanbevelingslijstje voor vervolgcursies zijn we niet gekomen.

We spelen dit graag door aan een volgende denktank en geven het bestuur in overweging hiertoe initiatieven te ontwikkelen.

Het beeldend onderwijs

De invloed van beelden is ongekend sterk. Ze beïnvloeden niet alleen onze samenleving, maar ook ons persoonlijk ervaren, denken en doen. De hoeveelheid beelden blijft toenemen en voortdurend ontstaan nieuwe vormen.

Het onderwijs is onderdeel van onze beeldrijke en zich steeds veranderende cultuur. Het beeldend onderwijs wil daarom dat de leerlingen zich bewust worden van de rol die zij daarin spelen en dat zij goed geïnformeerde, zelfstandige, actieve en kritische deelnemers worden. Ze moeten 'beeldwijs' worden, dat wil zeggen dat zij de vormen van beeldcommunicatie verstaan en gebruiken. Daartoe leert het beeldend onderwijs de leerlingen twee dingen: beelden begrijpen en beelden maken.

Wat het eerste betreft: het beeldend onderwijs brengt leerlingen beeldbegrip bij, het denken óver en ín beelden. Wat het tweede aangaat: het leert hoe leerlingen een eigen, beeldend vermogen ontwikkelen. Zij leren met beeldende aspecten, materialen en technieken op persoonlijke wijze vormgeven.

Het begrijpen en maken van beelden staan niet los van elkaar. Ze zijn nauw met elkaar verbonden. Het beeldend onderwijs richt zich op productie, receptie en reflectie. Deze drie aspecten vormen een eenheid en worden in samenhang onderwezen.

productie

Wanneer het beeldend onderwijs zich richt op de productie, maken de leerlingen zelf beelden en brengen zij hun beeldend vermogen tot ontwikkeling. Hierdoor kunnen ze vormgeven aan wat ze ervaren, voelen en denken: verbeelden. Op deze wijze nemen ze deel aan een vorm van beeldcommunicatie.

receptie

Bij receptie richt het beeldend onderwijs zich op het vermogen tot beleven, beschouwen en interpreteren van beelden. Onderwijs in het waarnemen en analyseren van beelden leidt tot inzicht in beeldcommunicatie, vooral in relatie tot de persoonlijke en culturele context.

reflectie

Het beeldend onderwijs wil ook het vermogen tot reflectie ontwikkelen. Het brengt de leerlingen kennis bij van kunst- en cultuurhistorie en vaardigheid in het analyseren van beelden. Tegen deze achtergrond kunnen zij hun eigen vormen van beeldcommunicatie en die van anderen leren ervaren en verstaan, daarover nadenken, praten, schrijven en discussiëren.

Deze visie op het beeldend onderwijs is het gezamenlijke uitgangspunt van de NVTO en de VLBV februari 2007

Illustratieverwijzingen

Eefjes

Eefje		
1.1	Zt	Henk Visch, 1982
1.2	de reus	Land van Ooit
1.3	gestalt	Armando, 2004
1.4	leerlingenwerk afkomstig uit België	http://www.lerarenforum.be
1.5	tekening	Henk Visch, 2007
2.1	William Kentridge	http://www.moma.org/visit/calendar/exhibitions/964
2.2	William Kentridge	http://www.vkblog.nl/bericht/274637/ Een vlinder op laag water
2.3	Suzan Drummen	AkkuH galleries.nl
3.1	kikker met theepot	via http://www.varbak.com
3.2	theepot applicatie	via http://www.deknopenshop.nl
3.3	kleurplaat theepot	via http://www.schoolplaten.com
3.4		foto niet meer te traceren
3.5	Schets theepot	http://PatriciaCoors.blogspot.com
3.6	Aluminium theepot / scoutingketel	http://www.dewit.nl
3.7	High Tea Pot	Wieki Somers Rotterdam
3.8	Witte theepot	http://www.theepot.nl
4.1	Rachel Bacon	<i>Speculation</i> powered sugar, gingerbread cookies, wood http://www.rachelbacon.com/index.php?option=com_igallery&view=gallery&id=50&Itemid=57
4.2	groeps werk van leerlingen groep 8 basisschool Bloemhof	foto: Ellen Rodenberg
4.3	Lauren Porter	http://www.flickr.com/photos/everythinghq/2459521576/
4.4		http://www.flickr.com/photos/lenore-m/2381382003/sizes/o/in/photostream/
5.1	Detail van een illustratie uit een glossy tijdschrift	
5.2	Stapel van plastic emmers op een markt in Bamako Mali	foto: Els Otten
5.3	Postzegel uit de Holland serie	
5.4	Surrealistische figuren	Uit: de kunsten van 3D designers en kunstenaars

6.1	Kim Habers: Installatie van scheurwerk	(Eindexamencollectie CABK ArtEZ Zwolle) foto Els Otten
6.2	Mand van gerecyclede deksels van glazen potten	
6.3	'Tornado', Installatie pvc	Danitja van Dijk, Eindexamencollectie CABK ArtEZ Zwolle Foto: Els Otten
7.1	Eefje achter de computer	
7.2	Eefjes avatar in World of Warcraft	
7.3	Eefje speelt Sims	
7.4	3D vormgeven door M.C. Escher	
8.1	Ella van Schaik, vier katten	krijttekening, 30 x 45, via http://www.haagsekunstenars.nl
8.2	Egyptische kat	via internet
8.3	theepot poes, MOSA	via http://www.buurtlink.nl
8.4	rode kat	Corneille, Reclame G-Start Glerum, Amsterdam
8.5	Logo vereniging kattenzorg	
8.6	Blokjes Kat Op Doek	http://marbo.exto.nl
9.1	Citrioën 2VC	
9.2	Aya Sophia	
9.3	Reclame G-Start	Anton Corbijn
9.4	Ajaxgoden	Paul Huf
10.1	Beurs, Amsterdam	H.P. Berlage
10.2	Van Nellefabriek Rotterdam	Joh. Brinkman
10.3	draaiend huis op rotonde, Tilburg	John Körmeling

ontwikkelingsfasen

ontwikkelingsfase 1	
1	Hennie en haar schoenen; Doria (2009)
2	praatplaat van een heks (internet)
3	Roy Lichtensteijn: BLAM, 1962 (olie op doek / 68 x 80 cm)
4	Hennie, de haas en de slak; Samilla (2009)

ontwikkelingsfase 2	
1	Mijn 10 is een attractie. tekening. leerling, groep 3 Obs <i>Blijvliet</i> , Rotterdam
2	tijdens de les al tekenend voordoen hoe je mensfiguurtjes in bewegende houding kan schetsen. (tekening en foto: Ellen Rodenberg)
3	werkstuk van leerling, groep 5, Obs <i>Bloemhof</i> , Rotterdam
4	Frank Stella: zie http://sites.google.com/site/polstonartsecondgrade/home/stella-stories

ontwikkelingsfase 3	
1	Groep 6 van de Alexanderschool in Bennekom in de galerie. Aan de wanden acryl op linnen van Peet Knook. In de expositieruimte vrijstaande bronzen objecten van Loek Hambeukers.
2	bronzen object met cryptische huid van tekens van Loek Hambeukers
3	detail van bronzen object
4	detail van bronzen object youtube.nl: bronsgietproces bronzen cheetah kunstenaarscentrum De Olifant, Nijmegen (foto's galerie en bronzen objecten: Els Otten)

ontwikkelingsfase 4	
1	Stadhuis (voorloper van Paleis op de Dam). Pieter Jansz. Saenredam "Het oude stadhuis te Amsterdam" (1657) Olieverf op paneel 64,5 x 83 cm, Amsterdam, Rijksmuseum bron: http://www.rijksmuseum.nl/collectie/zoeken/asset.jsp?id=SK-C-1409&lang=nl
2	Expliciet gebruik van kleur in het exterieur. Hotel "Kura Hulanda" (resort gebouwd in de 17 ^e en 18 ^e eeuw), Willemstad (Curaçao) bron: http://www.fredhoogervorst.com/photo/03957781db/
3	Idealistische visie op de gebouwde omgeving. Constant Nieuwenhuys "Nieuw Babylon" (project: 1956-1972) bron: http://www.gemeentemuseum.nl/index.php?id=034156
4	Modern vormgegeven gemeentehuis. Architectenbureau Erick van Egeraat "Gemeentehuis Alphen aan den Rijn" (2002) bron: http://www.bbn.nl/over-bbn/onze-projecten/394/gemeentehuis-alphen-aan-den-rijn.html

Beelden zijn in onze cultuur alom tegenwoordig. Ze spelen een belangrijke rol in onze samenleving en beïnvloeden ons persoonlijk ervaren, denken en doen. Het uiterlijk van beelden én de rol die zij spelen in de maatschappij verandert continu. Om als bewuste gebruiker en maker in de beeldcultuur te participeren is scholing nodig. Een deel van die scholing vindt in het onderwijs plaats.

Onderwijs in beeldende kunst en vormgeving leert leerlingen drie dingen: visualiseren, creatief denken en beelden beschouwen. Deze drie domeinen van doelen worden versterkt indien zij in samenhang met elkaar worden geleerd. Voor alle leerdoelen geldt dat leerlingen door theoretische kennis, oefening, experiment en reflectie (op het eigen werk en dat van anderen) een steeds hoger niveau kunnen bereiken.

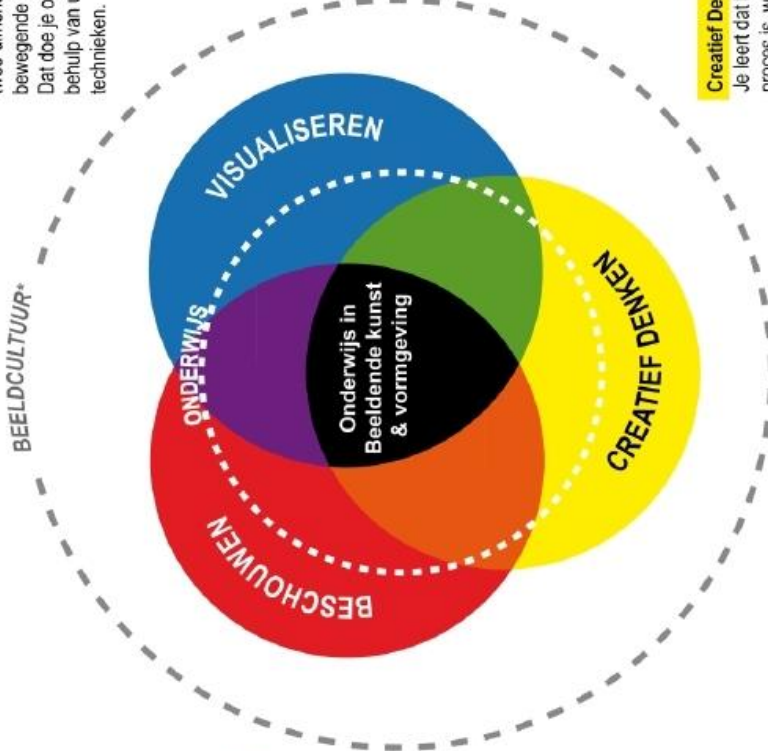
Visualiseren

Je leert hoe je het zichtbare en het onzichtbare (gedachten, gevoelens) kunt vormgeven in twee-dimensionale, driedimensionale en bewegende beelden. Dat doe je op verschillende manieren, met behulp van uiteenlopende materialen en technieken.

Beschouwen

Je leert dat beelden zeggingskracht hebben en verschillend geïnterpreteerd kunnen worden. Beelden kunnen ons informeren, beroeren, verleiden en soms ook manipuleren. De betekenis wordt bepaald door de kennis en achtergrond van de beschouwer en door plaats en de tijd waarin de beelden zich voordoen. Je leert om (eigen) beelden in een context te plaatsen en je er, in dialoog met anderen, een mening over te vormen.

¹ Beeldcultuur = Alle door mensen gemaakte beelden die betekenis geven aan menselijke interactie.

Creatief Denken

Je leert dat het maken van beelden een creatief proces is, waarin vormgevingsvraagstukken meer dan één oplossing hebben. Die oplossingen bereik je in een complex proces waarin nadenken, schetsen en experimenteren hand in hand gaan.

Toelichting op het cirkelmodel

Het cirkelmodel onderwijs in beeldende kunst en vormgeving is de visualisering van een positioneel taakstellend leerplan dat zich richt op de leeftijdscategorie 4-14 jaar: de periode waarin de Nederlandse jeugd in het kader van verplicht funderend onderwijs les krijgt in beeldende kunst en vormgeving (BK&V). Dit document formuleert de minimale eisen van een onderwijstraject naar beeld-bekwame burgers, resulterend in toetsbaar gedrag als gevolg van dit leerproces.

Het cirkelmodel benoemt drie domeinen van leeractiviteiten die specifiek zijn voor het onderwijs in beeldende kunst en vormgeving. Deze drie domeinen zijn visualiseren, creatief denken en beelden beschouwen. Daar waar ze samenvallen, het zware domeinsegment, bevindt zich het hart van BK&V.

binnen/cirkel

De binnenste witte 'onderwijs'-cirkel illustreert de relatie van BK&V met andere schoolvakken. Afzonderlijk kunnen een of twee van de domeinen aan bod komen, ook bij andere disciplines. Maar juist de onderlinge samenhang van de drie domeinen karakteriseert de eigen aardigheid van de beeldende discipline en bepaalt de kwaliteit en het belang ervan.

buiten/cirkel

De witte buitencirkel geeft de positie van BK&V weer ten opzichte van het steeds groter wordende gebied van de 'beeldcultuur'.¹ Beeldcultuur speelt een belangrijke rol in onze maatschappij. Het onderwijs in beeldende kunst en vormgeving maakt onderdeel uit van die beeldcultuur en leidt leerlingen (binnen het onderwijs) op tot beeld-bekwame burgers.

Het schema toont dus zowel de leerdoelen waarop goed onderwijs in BK&V zich zal richten, alsook hoe het beeldonderwijs zich verhoudt tot het onderwijs als geheel en de beeldcultuur.

van macro naar microniveau

Er is gekozen voor een transparant model dat de functie van onderwijs in beeldende kunst en vormgeving visualiseert. Het kan gebruikt worden door docenten (ook in opleiding) in alle vormen van onderwijs, maar ook door directies, ouders en beleidsmakers. Zij allen zijn de doelgroep voor deze notitie. De docenten in het Primair Onderwijs krijgen speciale aandacht. Een groot deel van het beschreven leertraject bevindt zich immers binnen hun actiegebied en juist zij, veelal niet-vakspecialisten, zoeken mogelijk steun bij een gekaderde vakomschrijving.

Het model is op macroniveau uitgangspunt voor een steeds gedetailleerder uitwerking. Daarboven is er op mesoniveau een 'scharnier-tekst' Funderend onderwijs in beeldende kunst en vormgeving opgesteld, die opmaat naar de eigenlijke competenties in de vorm van 'Eefjes'. Eefje is een gemiddelde 14-jarige leerling, die het funderend onderwijs heeft doorlopen en haar kennis, inzicht en vaardigheden in de vorm van toetsbaar gedrag etaleert.

Omdat niet alle essentiële van de beeldende vakken zich in toetsbaar gedrag laten vangen worden de Eefjes begeleid met een schets van niet-toetsbare, maar ook zeer relevante leerinhouden.

